

NORGES BANK

Finansiell stabilitet

2 | 12
november

Norges Banks rapportserie nr. 5-2012

Finansiell stabilitet

2/12

Norges Bank

Oslo 2012

Adresse: Bankplassen 2

Post: Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo

Telefon: 22 31 60 00

Telefaks: 22 41 31 05

Reg nr: 0629/7

e-post: central.bank@norges-bank.no

Internett: <http://www.norges-bank.no>

Sentralbanksjef: Øystein Olsen

Visesentralbanksjef: Jan F. Qvigstad

Ansvarlig redaktør: Øystein Olsen

Omslag og grafisk utforming: Burson-Marsteller

Sats og trykk: 07 Gruppen AS

Teksten er satt med 10,5 pt Times New Roman / 9,5 pt Univers

ISSN 1502 - 2765 (trykt)

ISSN 1503 - 884X (online)

Innhold

Hovedstyrets vurdering	7
1. Risiko og sårbarhet	9
Makroøkonomiske forhold	10
Penge- og kredittmarkedene	11
Finansiering	13
Kapital og inntjening	14
Husholdningene	17
Foretakene	19
2. Stresstest av bankenes soliditet	22
Rammer	
Ramme 1 Optimal kapitaldekning for norske banker	26
Ramme 2 EUs kriseløsningsdirektiv og Liikanen-rapporten	28
Ramme 3 Forslag om bankunion i EU	30
Internasjonale regelverksprosesser	31
Vedlegg	
Vedlegg 1: Ordforklaringer	32
Vedlegg 2: Oversikt over rammer 2007 – 2012	34
Vedlegg 3: Tabeller	35

Rapporten er basert på informasjon fram til og med 20. november 2012.

Norges Banks rapporter om finansiell stabilitet

Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en effektiv måte.

Finansiell stabilitet er et av Norges Banks hovedmål i arbeidet med å fremme økonomisk stabilitet. Norges Banks oppgaver og ansvar på dette området følger av sentralbanklovens § 1 som sier at banken skal "*fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet*"; men banken kan også "*sette i verk tiltak som er vanlige eller naturlige for en sentralbank*". I § 3 står det: "*Banken skal underrette [Finans]departementet når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken.*"

Norges Bank har en rolle som långiver i siste instans: Sentralbanken kan tilføre ekstraordinær likviditet til enkeltinstitusjoner i finansiell sektor eller til banksystemet når etterspørselen etter likviditet ikke kan møtes fra alternative kilder. Rollen gir en selvstendig begrunnelse for at Norges Bank overvåker det finansielle systemet som helhet og er særlig opptatt av risikoen for systemsvikt.

Erfaringsmessig bygger grunnlaget for finansiell ustabilitet seg opp i perioder med sterk vekst i gjeld og formuespriser. Bankene har en sentral rolle i kredittutbygging og betalingsformidling – og de skiller seg fra andre finansinstitusjoner ved at de finansierer virksomheten med innskudd fra publikum. Bankene er således viktige for finansiell stabilitet.

I rapporten *Finansiell stabilitet* legges det vekt på utsiktene for bankenes inntjening og soliditet og hvilke risikofaktorer de står overfor. Analysen legger til grunn den samme vurderingen av utviklingen i norsk og internasjonal økonomi som i den foregående pengepolitiske rapporten. Det er av spesiell interesse å analysere hvor robuste bankene er overfor svært store forstyrrelser i økonomien. Stresstestene av bankenes soliditet i rapporten *Finansiell stabilitet* er derfor vanligvis basert på alternative baner for økonomien fremover som har en lavere sannsynlighet for å bli realisert, enn de alternative banene som analyseres i *Pengepolitisk rapport*.

Hovedstyret blir forelagt rapporten *Finansiell stabilitet* og drøfter hovedkonklusjonene. På bakgrunn av analysene og diskusjonen vedtar det anbefalinger om myndighetstiltak. Hovedstyrets vurderinger offentliggjøres i rapporten og formidles i et eget brev til Finansdepartementet.

Fra 2013 legger Norges Bank om sin rapportstruktur. Erfaringene fra finanskrisen viste på en tydelig måte hvordan utviklingen i realøkonomien og finansmarkedene henger tett sammen. For å videreføre og videreutvikle analysene av pengepolitikken og finansiell stabilitet har Norges Bank kommet til at det er hensiktsmessig å se disse analysene i sammenheng i en felles rapport. Samtidig har Finansdepartementet varslet at Norges Bank fra 2013 får ansvaret for å utarbeide et beslutningsgrunnlag og gi råd til Finansdepartementet om krav til en motsyklisk kapitalbuffer for bankene. Fra 2013 vil Norges Bank derfor publisere fire rapporter årlig som vil danne et beslutningsgrunnlag i pengepolitikken og rådet om motsyklisk kapitalbuffer.

I tillegg til de fire rapportene vil Norges Bank årlig publisere en rapport om strukturen og sårbarheter i det finansielle systemet.

Hovedstyrets vurdering

Utsiktene for finansiell stabilitet ble drøftet i hovedstyrets møte 21. november. Aktuelle temaer til denne rapporten ble først diskutert i møtet 19. september.

Hovedstyret har festet seg ved følgende utviklingstrekk:

- Risikoen i det norske finanssystemet er samlet sett noe redusert siden forrige rapport ble publisert i mai.
- Siden i sommer har uroen i finansmarkedene avtatt, og risikopåslagene i penge- og kredittmarkedene har falt. Det må ses på bakgrunn av at sentralbankene i Europa og USA har annonsert nye runder med oppkjøp av langsiktige verdipapirer. Samtidig er det utsikter til at styringsrentene i land som er viktige for norsk økonomi vil holdes nær null svært lenge.
- Selv om de gjeldstyngede landene i Europa i høst har fått lettere tilgang til finansiering, er usikkerheten om den økonomiske utviklingen fortsatt stor. Det internasjonale pengefondet (IMF) uttrykte i oktober bekymring over stabiliteten i det finansielle systemet, og viste til fortsatt krevende innstramminger i euroområdet.
- Norske banker har god inntjening, og tapene er for tiden lave. Utlånsrentene er holdt oppe samtidig som rentene på nye innlån har falt. Bankene har for tiden tilgang til finansiering på bedre betingelser enn banker fra mange andre land. Investorer oppfatter risikoen i norske banker som forholdsvis lav.
- Den gunstige situasjonen for norske banker må blant annet ses på bakgrunn av at veksten i norsk økonomi er god. Oljeprisen holder seg høy, og arbeidsledigheten er lav. Samtidig er den tradisjonelle eksportsektoren preget av den svake utviklingen hos våre handelspartnere.
- Redusert lønnsomhet bidro til noe lavere gjelds- betjeningsevne for norske foretak fra 2010 til 2011, men det er store forskjeller mellom næringene. Egenkapitalandelen er fortsatt høy.
- Boligprisene i Norge vokser fortsatt raskt. Det står i kontrast til de fleste andre land i Nord-Europa, hvor boligprisene utvikler seg svakt.
- Husholdningenes gjeldsbelastning er kommet opp på et høyt nivå etter flere år med kraftig vekst i boligpriser og kreditt. Husholdningenes gjeld vokser fortsatt sterkere enn inntektene.

Hovedstyret har som utgangspunkt for sin vurdering at Norges Bank skal overvåke og informere offentligheten om forholdene i finansmarkedene, herunder peke på tiltak som kan styrke stabiliteten i det finansielle systemet.

I sine drøftinger fremhevet hovedstyret at utviklingen i norsk økonomi er svært god og står i kontrast til utviklingen i andre land i Europa. Det må blant annet ses på bakgrunn av at sterk vekst i de fremvoksende økonomiene i Asia, Afrika og Latin-Amerika har bidratt til å holde oljeprisen oppe. Men vedvarende svak utvikling i industri-landene øker risikoen for at veksten i verdensøkonomien dempes videre og at den høye oljeprisen ikke varer ved. Analyser i denne rapporten viser at norske banker er sårbare for et kraftig fall i oljeprisen. Reduserte oljeinntekter vil ramme deler av næringslivet, og risikoen for bankene kan forsterkes av et fall i husholdningenes tiltro til egen økonomi og et påfølgende fall i boligprisene.

Finanskrisen viste tydelig behovet for å styrke kapitaldekningen i bankene for å redusere sårbarheten i det finansielle systemet. Et nytt internasjonalt regelverk, som blant annet stiller strengere kapitalkrav til bankene, er derfor på vei. Også långivere og investorer stiller krav om mer kapital. Norske banker har økt sin kapitaldekning det siste året. Det er en god utvikling, men beregninger i denne rapporten peker i retning av at bankene bør styrke kapitalen videre for å være tilstrekkelig robuste mot en brå forverring i økonomien og økte tap på utlån.

Det nye kapitaldekningsregelverket vil trolig åpne for at de store, systemviktige bankene kan pålegges et særskilt tilleggskrav. Svenske myndigheter har allerede signalisert at de fire store svenske bankene vil få et krav om

3 prosentenheter ekstra kapitaldekning i løpet av 2013, og 5 prosentenheter fra 2015.

Hovedstyret mener at norske myndigheter bør varsle krav om ekstra kapital for store norske banker.

For å møte høyere kapitalkrav utnytter bankene at boliglån, både i det eksisterende og i det foreslåtte regelverket, behandles som vesentlig mindre risikofylte enn lån til foretak. Ved å vri utlånsveksten mot husholdninger blir det enklere å øke kapitaldekningen. Vridningen ville trolig vært mindre dersom risikovektene for boliglån også tok hensyn til den systemrisikoen som høy gjeldsbelastning i husholdningene innebærer.

Hovedstyret mener myndighetene bør innføre et påslag for systemrisiko på risikovektene for boliglån. Inntil det er på plass, bør dagens overgangsregel, som danner et gulv for hvor lave risikovekter bankene kan operere med, videreføres.

Den siste tiden har bankene økt sine utlånsmarginer fra et lavt nivå. Selv om utlånsrentene til publikum er lave, har bankene forbedret sin inntjening på utlånsvirksomheten. Det gir en god mulighet for bankene til å styrke egenkapitalen, i tillegg til utstedelse av egenkapital.

Hovedstyret mener at når årets overskudd skal fordeles, bør norske banker prioritere å styrke egenkapitalen.

At store norske banker er blant dem som har god tilgang til finansiering i de kortsiktige verdipapirmarkedene i Europa og USA, viser at det er en konkurransefordel for bankene – ikke en ulempe – å være solide. Gode statsfinanser og den gunstige makroøkonomiske situasjonen i Norge bidrar også til at risikoen ved å låne til norske banker oppfattes som lav. Bankene har i noen grad utnyttet den gode tilgangen på finansiering til å nærme seg de kommende likviditetskravene. De fleste bankene må likevel fortsatt gjøre tilpasninger for å oppfylle kravene.

Hovedstyret mener at norske banker bør benytte muligheten til å tilpasse seg fremtidige krav til likviditet og stabil finansiering. Svenske banker offentliggjør allerede

mål på sin kortsiktige likviditetsdekning. De norske bankene bør følge etter og allerede nå publisere tall for hvordan de oppfyller de forventede likviditetskravene.

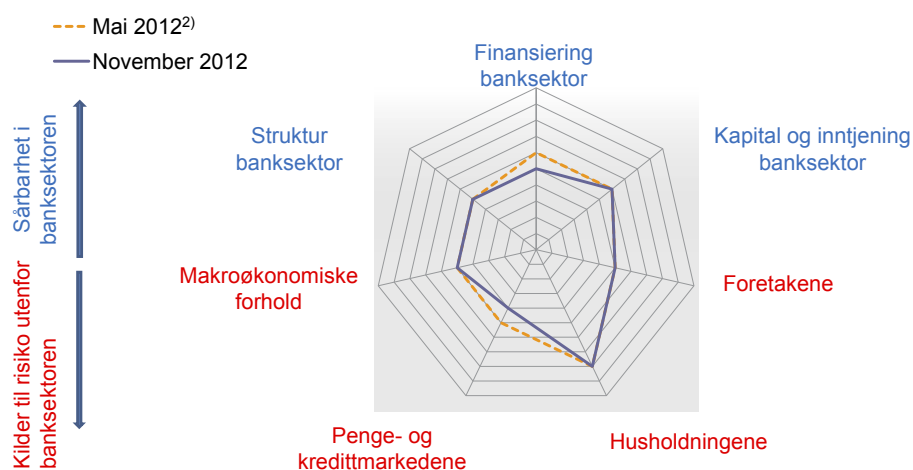

Risiko og sårbarhet

Risikoen for ustabilitet i det norske banksystemet er samlet sett noe redusert siden *Finansiell stabilitet 1/12* ble publisert i mai, se figur 1.1. Risikopåslagene i penge- og kredittmarkedene har falt, og tilgangen på finansiering er blitt bedre. Norske banker har benyttet den gode tilgangen på finansiering til å gjøre finansierungsstrukturen mer robust. Lavere risikopåslag har også lagt til rette for økte utlåsmarginer og høyere inntjening for bankene. Bankenes kapitaldekning har økt, men nye krav tilsier at den bør økes videre.

Usikkerheten og de økonomiske utfordringene er fortsatt store i mange europeiske land. Norsk økonomi går godt. Egenkapitalandelen i den norske foretakssektoren er fortsatt på et høyt nivå, men gjeldsbetjeningsevnen er noe svekket i enkelte næringer. Etter flere år med høy vekst i boligpriser og kreditt har husholdningenes gjeldsbelastning kommet opp på et høyt nivå. Skulle inntektene i norsk økonomi falle, vil den høye gjelden i husholdningene være en betydelig risikofaktor for den finansielle stabiliteten.

Figur 1.1 Sårbarheter i den norske banksektoren og kilder til risiko utenfor banksektoren¹⁾

1) En verdi på 0, dvs. origo, indikerer laveste grad av risiko eller sårbarhet. Tilsvarende indikerer en verdi på 10 høyeste grad av risiko eller sårbarhet.

2) På grunn av en justering av metoden for å beregne sårbarheten knyttet til kapital og inntjening, er anslaget fra mai 2012 revidert.

Kilde: Norges Bank

Makroøkonomiske forhold

Gjeldskrisen i eurosonen preger utviklingen i verdensøkonomien. Veksten i norsk økonomi holder seg oppe til tross for svak utvikling ute.

Etterspørselen etter varer og tjenester er fortsatt svak, og arbeidsledigheten er høy i mange land. I euroområdet bidrar nedbelåning i både privat og offentlig sektor, høy usikkerhet og begrensninger i tilgang på kreditt til svak vekst fremover. Utviklingen er særlig svak i de gjelds-tyngede landene i Sør-Europa.

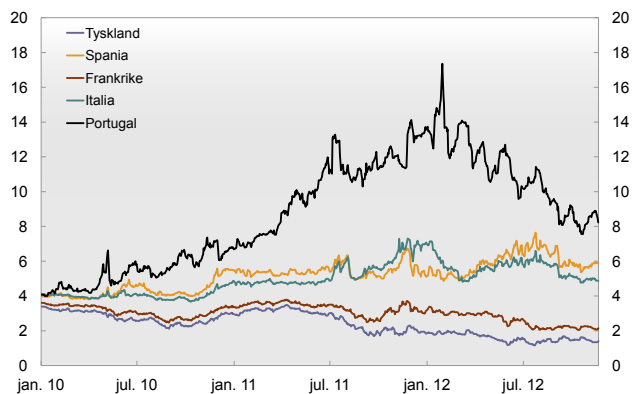
Den europeiske sentralbanken (ESB) har annonsert et program for å kjøpe statsobligasjoner fra de mest gjeldstyngede eurolandene. Det er ikke satt en øvre grense for kjøpene, men for å bli støttet må landene ha inngått et fullt låneprogram eller et såkalt ”føre-var” program under de etablerte europeiske lånefasilitetene. Annonseringen av programmet har bidratt til at rentene i flere land har falt, se figur 1.2. IMF vurderte likevel at utsiktene for global finansiell stabilitet var svekket fra april til oktober i år. Det må ses på bakgrunn av de svake økonomiske utsiktene og mulighetene for økte tap i bankene.

Flere sentralbanker har redusert sine styringsrenter, og de er nå nær null i mange land. Det er utsikter til at styringsrentene vil holde seg svært lave i en lengre periode. I USA, Japan og Storbritannia har sentralbankene annonsert videre oppkjøp av obligasjoner for å holde markedsrentene nede.

Veksten hos Norges handelspartnere er svak, og kapasitetsutnyttelsen ligger godt under et mer normalt nivå. I USA er BNP-veksten moderat. Fremvoksende økonomier i Asia bidrar til å holde aktiviteten i verdensøkonomien oppe, men veksten har avtatt i disse landene. I Kina har veksten avtatt som følge av svakere global etterspørsel etter deres varer og pengepolitiske innstramminger i 2010–2011.

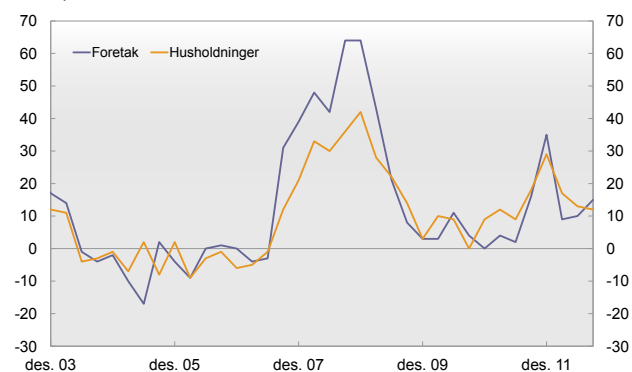
Vekstutsiktene påvirkes også negativt av at bankene har strammet inn sin kredittpraksis. Ifølge utlånsundersøkelser har bankene i euroområdet i det siste strammet til kreditt-

Figur 1.2 Effektiv rente på 10 års statsobligasjoner i europeiske land. Prosent. Dagstall. Til 20. november 2012

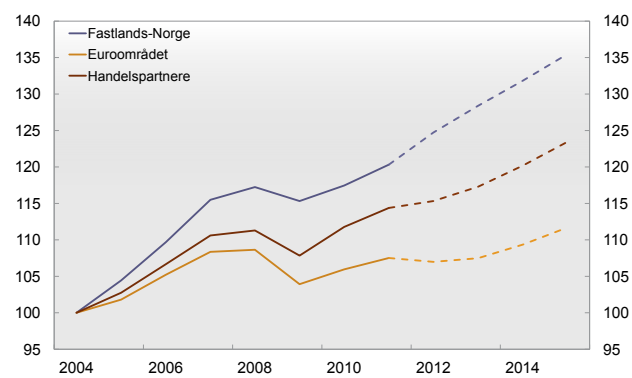
Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.3 Utlånsundersøkelser i euroområdet. Prosentvis andel banker som har strammet til kredittpraksis, minus prosentvis andel banker som har lettet på kredittpraksis. Kvartalstall. Til 3. kv. 2012

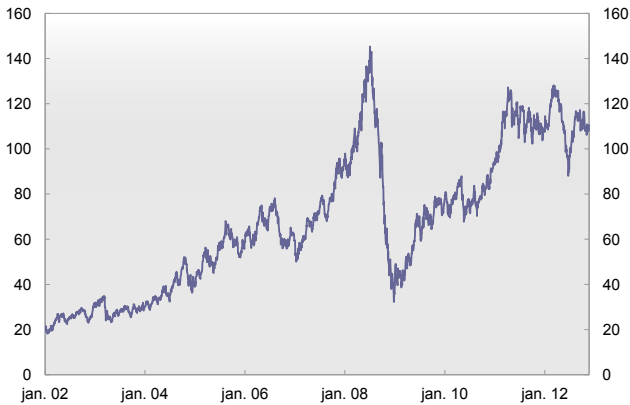
Kilde: Den europeiske sentralbanken

Figur 1.4 BNP for Fastlands-Norge, euroområdet og handelspartnere. Indeks (faste priser). 2004 = 100. Til 2015¹⁾

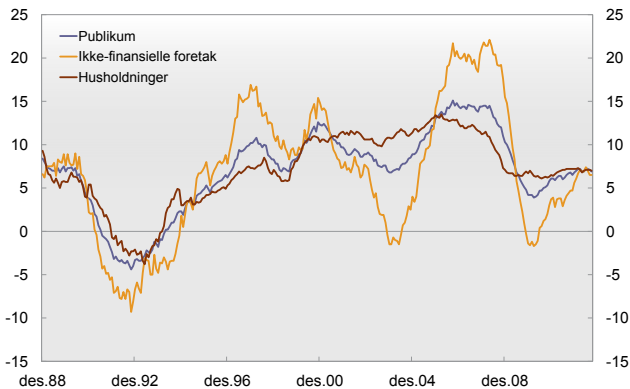
1) Anslag for 2012 – 2015.
Kilder: Thomson Reuters og Norges Bank

Figur 1.5 Oljepris i USD. Dagstall. Til 20. november 2012

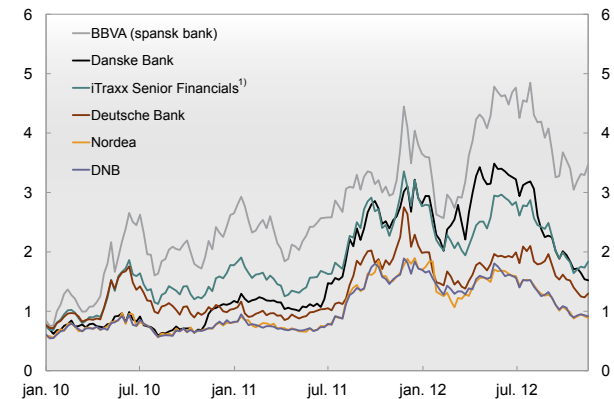
Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.6 Innenlands gjeld (K2). Tolv månedersvekst. Prosent. Til september 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.7 CDS-priser 5-års seniorobligasjoner. Prosent. Til 16. november 2012

1) 25 store europeiske finansinstitusjoner.
Kilde: Bloomberg

praksisen, se figur 1.3. I de mest kriserammede landene er banksektoren avhengig av ESB for å få tilført likviditet.

Veksten i norsk økonomi holder seg oppe til tross for svak utvikling ute, se figur 1.4. Det henger sammen med fortsatt økt aktivitet i petroleumssektoren, sterk befolkningsvekst, et godt bytteforhold overfor utlandet og lav rente. Etter et fall i vår er oljeprisen igjen godt over 100 dollar fatet, se figur 1.5. Veksten i sysselsettingen er høy, og arbeidsledigheten holder seg lav og stabil. Både utviklingen i arbeidsmarkedet og kapasitetsbegrensninger i bedriftene tyder nå på at utnyttningen av ressursene samlet er noe over et normalt nivå. Foretakenes innenlandske kredittvekst har tatt seg opp siden starten av 2010, se figur 1.6. Anslagene i *Pengepolitisk rapport 3/12* viste at kapasitetsutnyttningen trolig vil ta seg ytterligere noe opp fram til midten av 2013, for deretter å avta mot et normalt nivå.

En forverring av uroen ute kan svekke etterspørselen etter varer og tjenester fra utlandet og gjøre norske foretak og husholdninger mer tilbakeholdne. En svekkelse av verdensøkonomien, og særlig av veksten i Asia, kan dessuten gi et fall i oljeprisen. Det vil kunne gi et markert stemningskifte i husholdninger og foretak.

Penge- og kredittmarkedene

Norske banker har god tilgang til markedsfinansiering. Risikopåslagene i penge- og kredittmarkedene har falt siden mai, men gjeldsproblemene i eurosonen skaper fortsatt usikkerhet.

Lanseringen av ESBs program for oppkjøp av statsgjeld i euroområdet har dempet usikkerheten i penge- og kredittmarkedene noe. Samtidig fører lave langsiktige statsrenter i land med god kredittverdighet til at investorer søker høyere løpende avkastning i mer risikable langsiktige verdipapirer. Europeiske bankers mulighet til å hente langsiktig markedsfinansiering er derfor noe bedret siden mai. Tilgangen varierte gjennom sommeren, men de siste månedene har emisjonsaktiviteten tatt seg noe opp. Store banker fra gjeldsutsatte land som Spania

og Italia har også hatt tilgang til langsiktig markedsfinansiering, men til korte løpetider og høye risikopåslag.

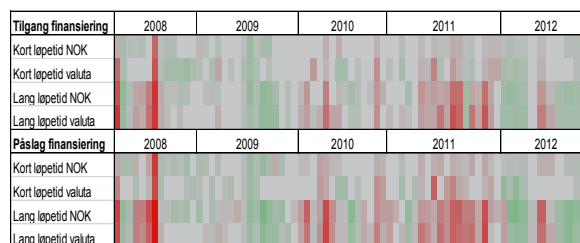
Utenlandske investorer vurderer risikoen i norske banker som lavere enn gjennomsnittet av banker i Europa, se figur 1.7. Det bidrar til å gi norske banker god tilgang til langsiktig finansiering i valuta. Resultater fra Norges Banks likviditetsundersøkelse viser at tilgangen er forbedret siden forrige rapport, se figur 1.8. Emisjonsvolumet av usikrede obligasjoner i både valuta og kroner har økt og er 50 prosent høyere enn på samme tid i fjor, se figur 1.9.

Risikopåslagene på norske seniorobligasjoner og obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) har falt siden mai og er nå om lag på samme nivå som i fjor høst, se figur 1.10. Samtidig har forskjellen i risikopåslag mellom banker og ikke-finansielle foretak blitt mindre. Sammen med strammere kredittpraksis i bankene har dette gitt en økning i emisjoner fra ikke-finansielle foretak, se figur 1.32 i foretakskapittelet.

Store norske banker har fått bedret tilgangen på kortsiktig finansiering i dollar og euro de siste månedene (figur 1.8). Pengemarkedsfondene, som er viktige kjøpere av kortsiktige verdipapirer i dollar utstedt av store nordiske banker, oppnår lav avkastning på sine plasseringer. Fondene søker derfor økt avkastning til andelseierne gjennom å forlenge løpetiden på utlånene, redusere kostnader og ta mer kreditt risiko. Store norske banker med god kredittvurdering vurderes som gode investeringsalternativer.

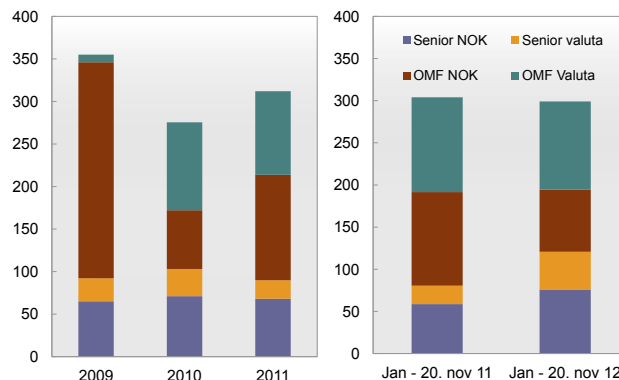
Høy overskuddslikviditet, lave innskuddsrenter i sentralbanker og økt risikotaking har bidratt til lavere risikopåslag i pengemarkedet både i Norge og andre land siden utgangen av mai, se figur 1.11. Reduserte påslag og forventninger om uendrede styringsrenter fremover har ført til at tremåneders pengemarkedsrente i Norge har falt med 0,34 prosentenheter siden forrige rapport. Tremåneders pengemarkedsrente er en viktig referanserente for norske bankers markedsfinansiering.

Figur 1.8 Bankenes kvalitative vurdering av tilgang og pris på markedsfinansiering.¹⁾ Månedssdata. Til oktober 2012

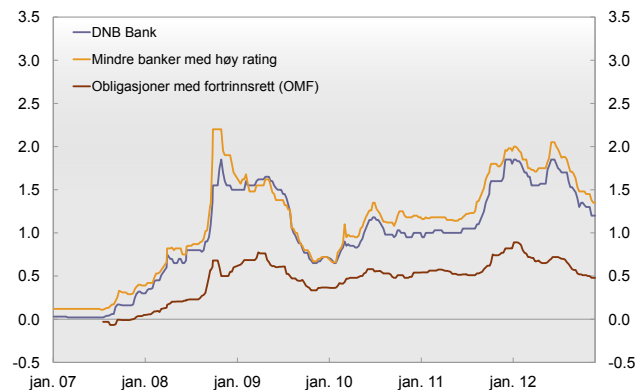
1) Gjennomsnitt av bankene som rapporterer til Norges Banks likviditetsundersøkelse. For kortsiktig finansiering i valuta er bare banker som er aktive i disse markedene medregnet. Rød; dårligere tilgang og høyere påslag, grå; uendret, grønn; bedre tilgang og lavere påslag.
Kilde: Norges Bank

Figur 1.9 Utstedelser av bankobligasjoner og OMF. Milliarder NOK. Til 20. november 2012

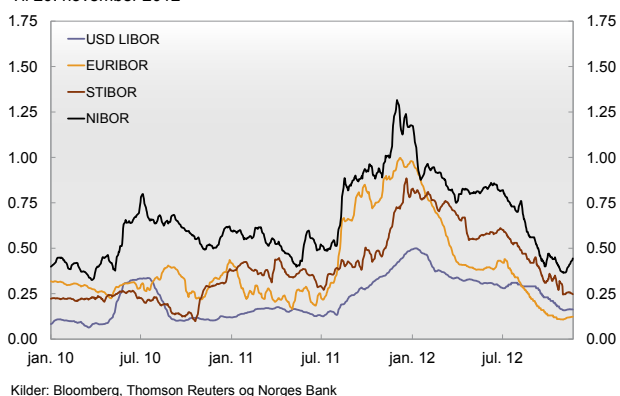
Kilder: Stamdata og Bloomberg

Figur 1.10 Anslåtte risikopåslag for 5-årige norske obligasjoner. Differanse mot swaprenter. Prosentenheter. Til 20. november 2012

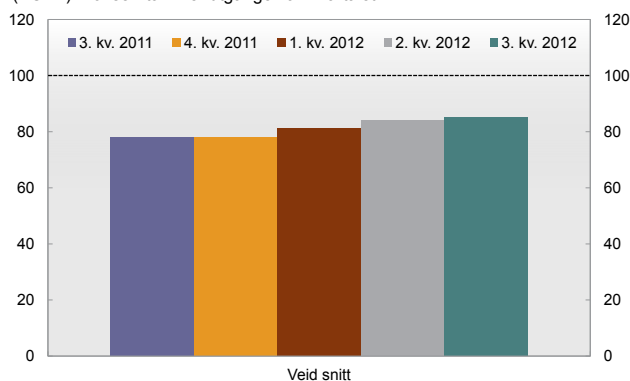
Kilde: DNB Markets

Figur 1.11 Differanse mellom tremåneders pengemarkedsrente og forventet styringsrente. Prosentenheter. 5-dagers glidende gjennomsnitt. Til 20. november 2012

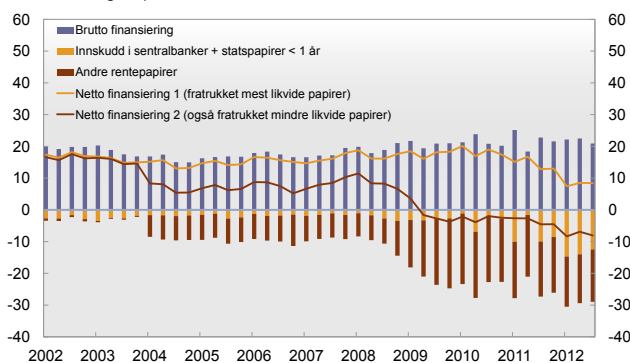
Kilder: Bloomberg, Thomson Reuters og Norges Bank

Figur 1.12 Bankenes¹⁾ stabile finansiering i prosent av krav til stabil finansiering (NSFR). Konserntall. Per utgangen av kvartalet

1) Utvalget består av 17 banker i Norge, i hovedsak de største.
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 1.13 Norskeide bankers netto¹⁾ kortsiktige markedsfinansiering i prosent av forvaltningskapitalen. Prosent. Kvartalstall. Til 3. kv. 2012

1) I netto 1 er innskudd i sentralbanker og statspapirer som forfaller innen ett år, trukket fra. I netto 2 er også andre rentepapirer trukket fra.
Kilde: Norges Bank

Finansiering

Finansieringsstrukturen til norske banker er blitt mer robust. Løpetiden på finansieringen har økt, og kortsiktige markedsinnlån motsvares i større grad av likvide fordringer.

Bankene og kredittforetakene har benyttet seg av at tilgangen på markedsfinansiering i hovedsak har vært god i år. De dekket tidlig inn anslått finansieringsbehov for 2012 og økte samtidig løpetiden på den langsiktige markedsfinansieringen noe. Det har gjort bankene mindre sårbare overfor uro i finansieringsmarkedene.

Innskuddsveksten har vært høyere enn veksten i bankenes og kredittforetakenes utlån. Det har gitt noe bedre innskuddsdekning. Innskudd har gjerne kort eller ingen bindingstid. Egenskapene ved ulike typer innskudd avgjør om de kan betraktes som stabil finansiering. Økt sparing blant husholdningene har bidratt til innskuddsveksten, og slike innskudd vil normalt anses som stabile. Vekst i innskudd fra utenlandske fond forklarer også noe av økningen. Slike innskudd kan være flyktige og kan ikke anses som stabil finansiering.

Bankene må fortsatt hente inn mer langsiktig finansiering. De neste årene er det to forhold som spesielt vil påvirke behovet for langsiktig finansiering. For det første forfaller 139 milliarder kroner i bytteordningen de to neste årene, 54,3 milliarder i 2013 og 84,4 milliarder i 2014. Refinansieringsbehovet må i hovedsak dekkes gjennom markedsfinansiering. For det andre vil det trolig innføres et krav til stabil finansiering (NSFR¹⁾ fra 2018. Norske banker har nærmet seg dette kravet det siste året, og er slik sett blitt mer robuste, se figur 1.12. For å oppfylle kravet må forholdstallet mellom stabil finansiering og illikvide eiendeler bedres videre. Det vil kreve en større andel langsiktig finansiering.

Bankenes kortsiktige finansiering motsvares i større grad enn tidligere av kortsiktige fordringer, se figur 1.13. Risikoen for å stå uten likviditet på helt kort sikt er derfor

1 Net Stable Funding Ratio, se Basel Committee on Banking Supervision. 2010. "Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring." Bank for International Settlements (BIS).

reduisert. Skandinaviske banker med god kredittvurdering har hentet en betydelig andel kortsiktig finansiering til lav rente fra utenlandske investorer. Store deler av dette er plassert i utenlandske sentralbanker. Økte sentralbankinnskudd som er finansiert med markedsfinansiering med løpetid på over 30 dager, har bidratt til at bankene er nærmere å oppfylle det kortsiktige likviditetskravet som trolig vil bli innført i 2015 (LCR²), se figur 1.14.

Norske banker publiserer ikke tall for hvordan de oppfyller de kommende likviditetskravene. Øvrig offentlig informasjon om bankenes finansieringsstruktur og likviditetsrisiko er også mangelfull. Det er dermed krevende å sammenligne og vurdere ulike bankers likviditetsrisiko.

Lavere risikopåslag i penge- og kredittmarkedene har redusert finansieringskostnadene for banker og kredittforetak, se figur 1.15. Risikopåslagene på nye obligasjonslån nærmer seg det gjennomsnittlige risikopåslaget på bankenes utestående obligasjoner. Refinansiering av obligasjonslån som forfaller, bidrar derfor i mindre grad enn tidligere til å øke de gjennomsnittlige finansieringskostnadene, se figur 1.16. Innskuddsrentene har derimot ikke fulgt utviklingen i pengemarkedet, men holdt seg stabile. Det har motvirket effekten av lavere priser på markedsfinansiering.

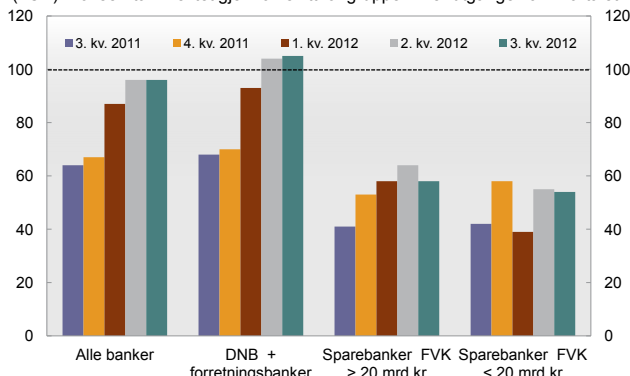
Kapital og inntjening

Bankene har bedret sin inntjening sammenliknet med i fjor. Kapitaldekningen øker, men må ytterligere opp for å oppfylle fremtidige kapitalkrav.

Bankene rapporterte om noe bedre resultater i årets tre første kvartaler enn for samme periode i fjor, se figur 1.17. Et viktig bidrag til resultatforbedringen var reduserte kostnader. Andre driftsinntekter økte på grunn av høyere gevinster på finansielle instrumenter. Disse inntektene er påvirket av endringer i markedspriser og varierer mye over tid. Lavere inntekter fra rentepapirer trakk bankenes netto renteinntekter ned.

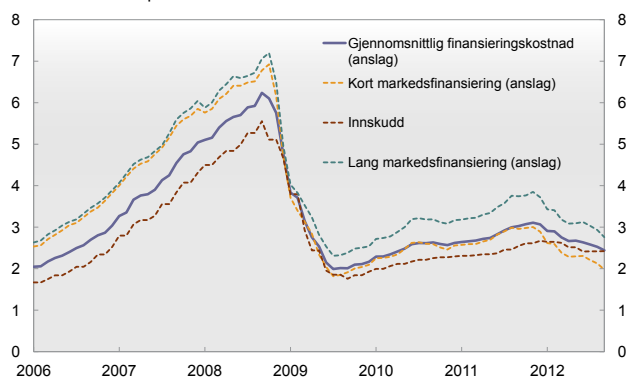
2 Liquidity Coverage Ratio, se Basel Committee on Banking Supervision. 2010. "Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring." Bank for International Settlements.

Figur 1.14 Bankenes¹⁾ likvide eiendeler i prosent av krav til likvide eiendeler (LCR). Konserntall. Vektet gjennomsnitt for gruppen. Per utgangen av kvartalet

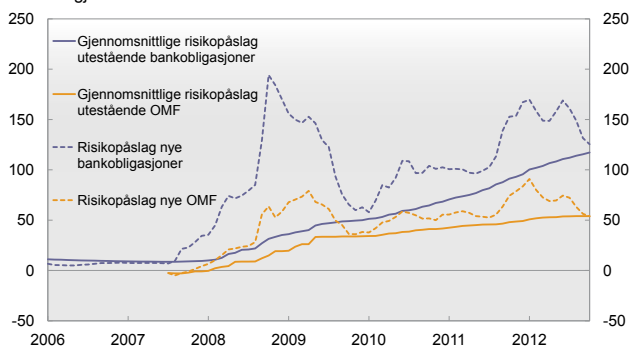
1) Utvalget består av alle banker i Norge med unntak av filialer av utenlandske banker. Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 1.15 Finansieringskostnader for norske bankkonsern¹⁾. Prosent. Månedstall. Til september 2012

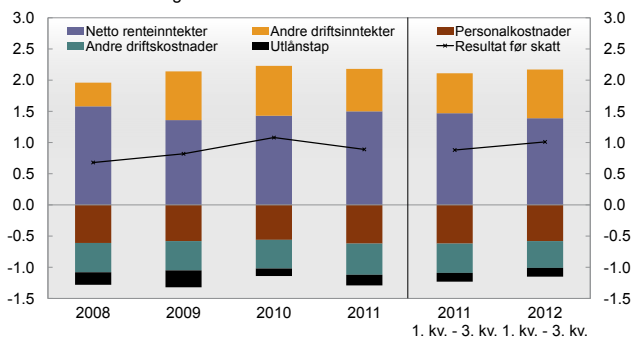
1) OMF-kredittforetak og norske banker uten utenlandske filialer og datterbanker i Norge. Kilder: Bloomberg, Stamdata, DNB Markets og Norges Bank

Figur 1.16 Anslag gjennomsnittlige risikopåslag¹⁾ på ny og utestående obligasjonsgjeld for norske bankkonsern²⁾. Basispunkter. Månedsgjennomsnitt. Til oktober 2012

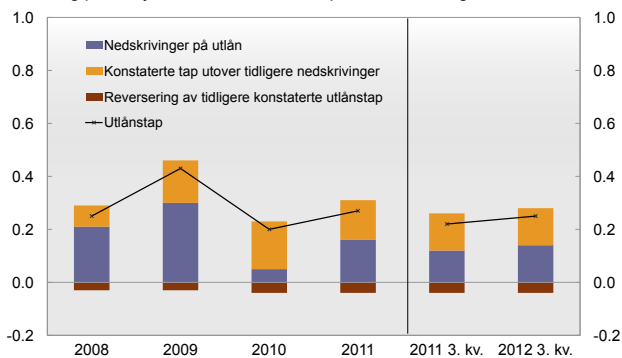
1) Differanse mot swaprenter. 2) OMF-kredittforetak og norske banker uten utenlandske filialer og datterbanker i Norge. Kilder: DNB Markets og Norges Bank

Figur 1.17 Bankenes¹⁾ resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Prosent. Årstall og tall per tredje kvartal. 2008 – 2011 og 2011 1. kv. – 3. kv. og 2012 1. kv. – 3. kv.

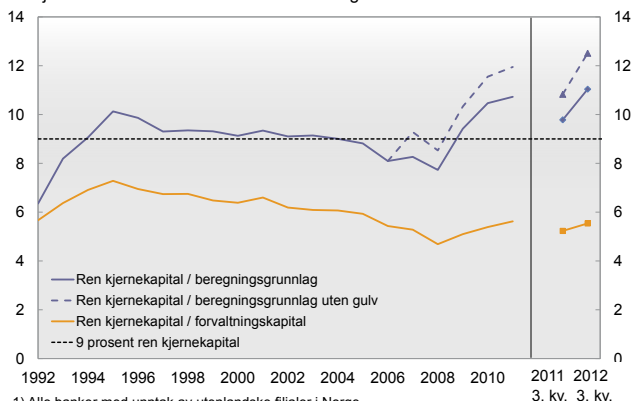
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge, men inkludert filialer av norske banker utenlands.
Kilde: Norges Bank

Figur 1.18 Bankenes¹⁾ utlånstap i prosent av brutto utlån til kunder. Prosent. Årstall og per tredje kvartal. 2008 – 2011, per 2011 3. kv. og 2012 3. kv.

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge, men inkludert filialer av norske banker utenlands.
Kilde: Norges Bank

Figur 1.19 Ren kjernekapital i banker¹⁾ og boligkredittforetak. Prosent. Års- og tredjekvartalstall. 1992 – 2011. 3. kv. 2011 og 3. kv. 2012

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge.
Kilde: Finanstilsynet og Norges Bank

Utlånstapene var noe høyere i de tre første kvartalene i 2012 enn i tilsvarende periode i 2011, men er fremdeles moderate, se figur 1.18. De regnskapsførte utlånstapene avhenger blant annet av forutsetninger om markedsutviklingen fremover og er usikre. For norske banker med store utlån til skipsfartsnæringen vil nedskrivningene blant annet kunne avhenge av anslag på fraktrater og hvor raskt overkapasiteten innen enkelte segmenter reduseres. DNB forventer høyere nedskrivninger på utlån i skipsfartsporteføljen i 2013. Utviklingen i skipsfart er nærmere omtalt i foretakskapittelet side 21.

Bankenes og boligkredittforetakenes rene kjernekapitaldekning har økt fra samme tid i fjor, se figur 1.19. Samlet hadde norske banker og boligkredittforetak en ren kjernekapitaldekning på 11,0 prosent ved utgangen av tredje kvartal 2012, mot 9,8 prosent på samme tid i fjor. Egenkapitalemissjoner i DNB Bank, SpareBank 1 SR-Bank og SpareBank 1 SMN og tilbakeholdt overskudd i perioden har bidratt til økningen. Beregningsgrunnlaget (nevneren) har også økt noe, men mindre enn kapitalen (telleren).

Finanstilsynet legger til grunn at alle norske banker og finansforetak skal ha en ren kjernekapitaldekning på minst 9 prosent på konsernnivå fra 30. juni 2012.³ Kravet forutsetter at overgangsregelen gjelder.⁴ Med unntak av Nordea Bank Norge og to mindre sparebanker oppfylte alle norske banker kravet ved utgangen av andre kvartal. Nordea-konsernet ligger under svenske tilsynsmyndigheter og planlegger en kapitalforhøyelse i Nordea Bank Norge i fjerde kvartal 2012 for å oppfylle kravet.

Innføringen av det varslede nye kapitalkravsregelverket⁵ vil øke kravet til kapital i bankene. Regelverket vil trolig også gi myndighetene adgang til å pålegge systemviktige banker et særskilt kapitalkrav. Svenske myndigheter har allerede signalisert at de fire store svenske bankene vil få et krav om 3 prosentenheter ekstra kapitaldekning i løpet

3 Finanstilsynet. 2011. "Finanstilsynet støtter EBAs plan for oppkapitalisering av europeiske banker." Pressemelding 45/2011.

4 Borchgrevink, Henrik. 2012. "Basel I-gulvet – overgangsregel og sikkerhetsmekanisme i kapitaldekningsregelverket." *Aktuell kommentar* 8/2011. Norges Bank.

5 EU-kommisjonen la i juli fram sitt forslag til nytt kapitaldekningsregelverk (CRD IV og CRR), men forslaget er ennå ikke endelig vedtatt. Dette innfører Basel III-rammeverket i EU/EØS.

av 2013 og 5 prosentenheter fra 2015.⁶ De fire største svenske bankene dominerer svensk banksektor, se figur 1.20. Den norske banksektoren er likevel mer konsentrert ved at den største banken står for en større del av utlånene i Norge enn den største svenske gjør i Sverige. Med en systembuffer på 5 prosent kan kravet til kapitaldekning komme opp i 15,5 prosent, se figur 1.21. Kravet til mot-syklisk buffer vil komme i tillegg. Til sammenlikning hadde norske banker og boligkredittforetak ved utgangen av 2011 en kapitaldekning på 13,1 prosent med overgangsgulv og 14,6 prosent uten.

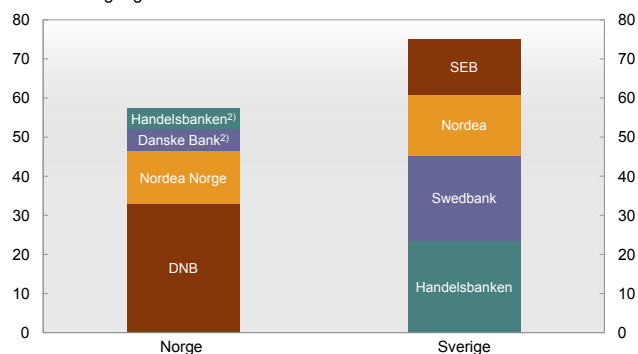
Økte krav til kapitaldekningen i de store bankene kan føre til at bankenes investorer og långivere også hever kravene til de mindre bankene. Summen av de nye kravene vil i så fall være relevante for hele banksektoren.

Økt inntjening gir et godt utgangspunkt for å øke kapitaldekningen i bankene. Siden i sommer har bankenes inn-lånskostnader falt uten at de har redusert sine utlånsrenter, se figur 1.22. Normalt vil konkurranse mellom bankene føre til at de setter utlånsrentene ned når innlåns-kostnadene faller. Økte marginer på lån til husholdninger og foretak kan ses på bakgrunn av bankenes ønske om å møte høyere kapitalkrav med økt inntjening. I tillegg kan fremtidige likviditetskrav føre til en dyrere finansierings-struktur. Det gir også behov for økt inntjening.

Bankenes tilpasninger til økte kapitalkrav kan føre til at en større andel av utlånsveksten går til husholdningene på bekostning av utlån til næringslivet. Foretakslån har generelt høye risikovekter, og boliglån har lave risikovekter, se figur 1.23. En vridning mot utlån til husholdninger vil derfor redusere bankenes behov for kapital som andel av totale utlån. Det er særlig aktuelt når det nye kapitaldekningsdirektivet innføres. Inntil videre bidrar overgangsregler til å dempe vridningen. For bankene som har fått godkjent interne modeller for å beregne kapitalkravet (IRB-bankene) og som er bundet av overgangs-reglene, gir disse en marginal risikovekt på boliglån på 40 prosent. Dette er betydelig høyere enn risikovektene på boliglån i bankenes godkjente interne modeller (IRB-modellene) (se figur 1.23).

6 Sveriges Riksbank. 2011. "Högre kapitaltäckningskrav för de stora svenska bankgrupperna." Pressemelding 25. november 2011. Kravene vil gjelde uten overgangsregelen.

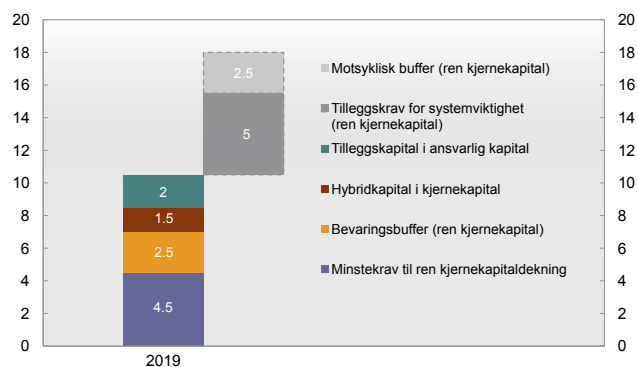
Figur 1.20 Største banker i Norge og Sverige¹⁾ etter markedsandel utlån. Prosent. Utgangen av 2011

1) For Sverige benyttes markedsandeler på utlån til foretak og bolig, mens utlån til person- og næringsmarkedet er benyttet for Norge.
2) Handelsbanken og Danske Bank er filialer i det norske markedet.

Kilder: Norges Bank, Finansinspektionen, Swedbank, Statistisk sentralbyrå

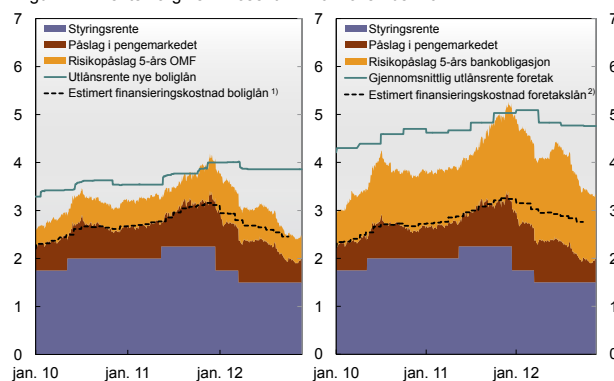
Figur 1.21 Potensielt minstekrav til ansvarlig kapital i en stor bank¹⁾ i 2019. I prosent av beregningsgrunnlag

1) Bank som er pålagt både maksimal motsyklisk buffer og maksimalt tilleggskrav for systemviktighet.

Kilder: Baselkomiteen for banktilsyn og Norges Bank

Figur 1.22 Rentemarginer. Prosent. Til 20. november 2012

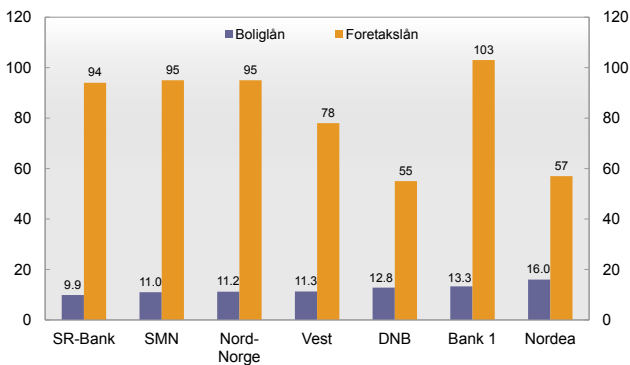

1) Estimert ut fra vektet rente på beholdningen av OMF-lån og vektet innskuddsrente.
2) Estimert ut fra vektet rente på beholdningen av seniorobligasjoner og vektet innskuddsrente.

Kilder: DNB Markets, Norsk familieøkonomi, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.23 Gjennomsnittlige risikovekter på boliglån og foretakslån¹⁾ for norske IRB-banker. Prosent. Per 31. desember 2011²⁾

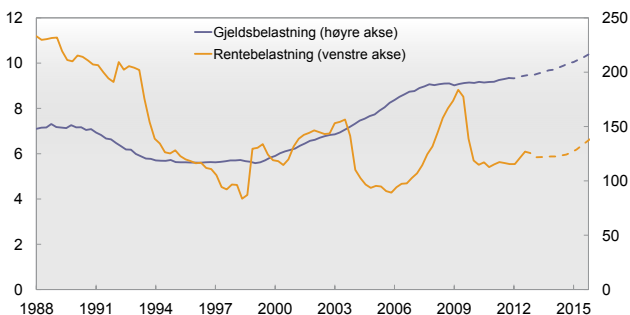

1) Sum av utlån til spesialiserte foretak og øvrige foretak for bankene i SpareBank 1-alliansen.
2) SpareBank 1 Nord-Norge per 31. desember 2010.

Kilder: Institusjonenes pilar 3-rapporter og Norges Bank

Bankenes ønske om å øke utlån til bolig på bekostning av utlån til næringslivet kommer til uttrykk i bankenes strategier. DNB rapporterte på sin kapitalmarkedsdag i september at de planlegger lavere vekst for foretakslån enn for boliglån fram mot 2015. Andre banker har gitt lignende signaler. I Norges Banks utlånsundersøkelse for tredje kvartal rapporterer bankene at kredittpraksisen overfor husholdningene ikke endres, men at de strammer inn noe overfor foretak. Bankene oppgir hensynet til kapitaldekningen som den viktigste årsaken til at de strammer inn. For store foretak kan strammere kredittpraksis fra bankene avlastes med obligasjonslån. Bankene på sin side kan få provisjonsinntekter fra slike utstedelser. Det øker inntjeningen og kapitalen i bankene.

Figur 1.24 Husholdningenes gjeldsbelastning¹⁾ og rentebelastning²⁾. Prosent. Kvartalstall. Til 4. kv. 2015³⁾

1) Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2015.

2) Renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2015, pluss renteutgifter.

3) Fremskrivinger fra 1. kv. 2012 – 4. kv. 2015 fra *Pengepolitisk rapport 3/12*.

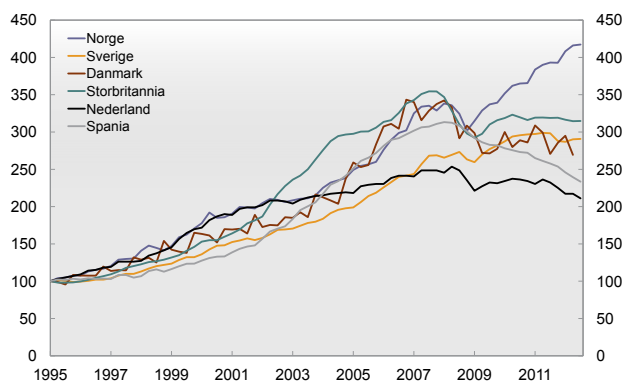
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Husholdningene

Husholdningenes sårbarhet for fall i boligprisene er høy, og gjeldsbelastningen øker videre.

Etter flere år med høy vekst i boligpriser og kreditt har husholdningenes gjeldsbelastning kommet opp på et høyt nivå, se figur 1.24. Veksten i boligprisene er fortsatt høy, se figur 1.25. Det står i kontrast til utviklingen i de fleste andre land i Nord-Europa, hvor boligprisene kun viser en svak vekst eller fortsatt faller etter finanskrisen.

Figur 1.25 Boligpriser i utvalgte land. Indeks. 1. kvartal 1995 = 100. Kvartalstall. Til 3. kv. 2012¹⁾

1) Til og med 2. kv. 2012 for Danmark.

Kilde: Thomson Reuters

Utsiktene for norsk økonomi, slik de ble presentert i *Pengepolitisk rapport 3/12*, kan tyde på at sårbarheten i husholdningene særlig er knyttet til et fall i boligprisene. Norske husholdninger har de siste årene hatt en vesentlig høyere reell inntektsvekst enn husholdningene hos våre handelspartnere, blant annet fordi den høye oljeprisen har gitt gode inntekter til norsk økonomi. Det kan forklare deler av boligprisveksten. I tillegg kan en lang periode med god vekst i inntektene ha skapt forventninger om fortsatt høy inntektsvekst. Skulle inntektsforventningene falle brått, for eksempel etter et tilbakeslag i oljeprisen, kan det utløse fall i boligprisene. Risikoen for en slik økonomisk utvikling synes særlig stor når resten av Europa er i en langt svakere konjunktursituasjon enn Norge.

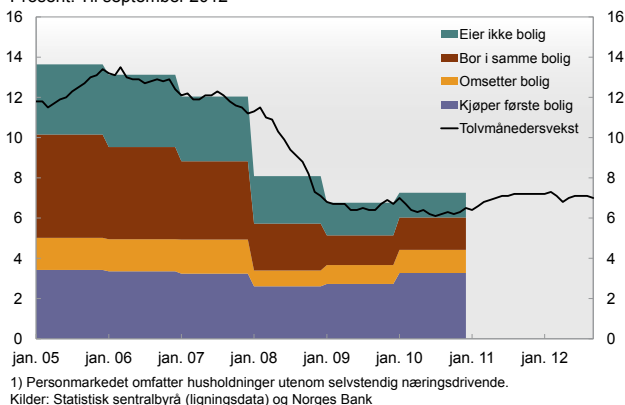
Nitti prosent av husholdningenes gjeld er tatt opp med pant i bolig. I perioder med høy boligprisvekst vil en del boligeiere benytte den økte panteverdien til å finansiere forbruk med økt gjeldsopptak. I forkant av finanskrisen sto personer som ikke byttet bolig, for en stor del av gjeldsveksten, se figur 1.26.⁷ Bidraget fra denne gruppen falt da veksten i boligprisene midlertidig stoppet opp i 2007/08. Bidraget fra husholdninger som kjøper sin første bolig, har ligget mer stabilt. Gjennom hele 2012 har imidlertid bankene i Norges Banks utlånsundersøkelse rapportert om innstramming i kredittpraksis overfor førstehjemskjøpere og nedgang i etterspørselen etter førstehjemslån. Bankene begrunner innstrammingene med Finanstilsynets endrede retningslinjer for utlånspraksis.

Brå og kraftige fall i boligprisene kan føre til at husholdningene strammer inn på konsumet. Det kan igjen gi ringvirkninger til resten av økonomien, slik vi opplevde under bankkrisen på begynnelsen av 1990-tallet. For det første vil et boligprisfall svekke husholdningenes vilje og mulighet til å finansiere konsum ved å låne mer på boligen. I tillegg vil belåningsgraden på eksisterende lån øke når den nye markedsverdien legges til grunn. Det kan få en del husholdninger til å redusere konsumet for å kunne nedbetale gjelden fortere.

I 2010 var det 1,3 millioner husholdninger som både eide bolig og hadde gjeld. Den gjennomsnittlige belåningsgraden på boligene var 48 prosent. Det er stor forskjell på belåningsgraden i ulike aldersgrupper, og for aldersgruppen mellom 25 og 34 år var den 76 prosent. Ved et boligprisfall på 20 prosent ville belåningsgraden i snitt øke til rundt 60 prosent, og for de yngste til 95 prosent, se figur 1.27. Det innebærer at mange husholdninger i denne aldersgruppen får negativ egenkapital.

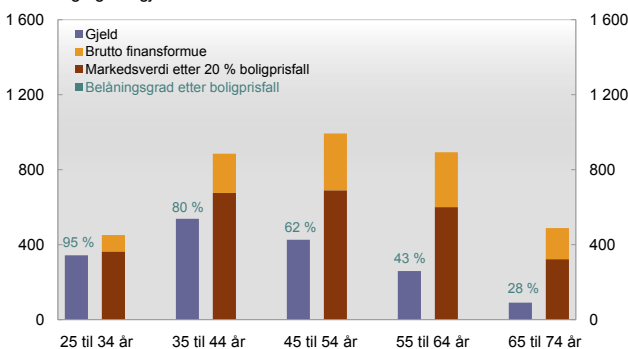
Høy og stigende gjeld i husholdningene gjør også husholdningene sårbare for en renteøkning (se figur 1.24). Selv om styringsrenten er lav og bare gradvis beveger seg opp mot et mer normalt nivå, kan fornyet uro og økende risikopremier i internasjonale kapitalmarkeder bidra til at husholdningenes rentebelastning øker. Noen

Figur 1.26 Innenlandsk kreditt til husholdningene (K2). Tolv månedersvekst. Dekomponering av veksten i personmarkedet¹⁾ etter tilpasning i boligmarkedet. Prosent. Til september 2012

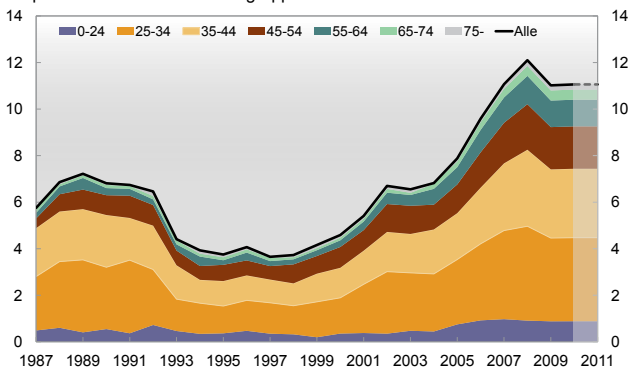
1) Personmarkedet omfatter husholdninger utenom selvstendig næringsdrivende.
Kilder: Statistisk sentralbyrå (ligningsdata) og Norges Bank

Figur 1.27 Gjeld¹⁾, boligformue og finansformue²⁾ i husholdninger³⁾ som både eier bolig og har gjeld. Milliarder kroner. 2010

1) Samlet gjeld minus studiegjeld.
2) Slik den fremgår av ligningen, inkluderer ikke forsikringsreserver.
3) Utenom selvstendig næringsdrivende.
Kilder: Statistisk sentralbyrå (ligningsdata) og Norges Bank

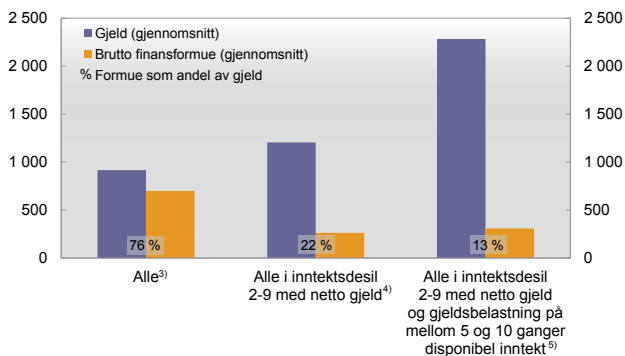
Figur 1.28 Husholdninger¹⁾ med gjeldsbelastning på mer enn 5 ganger disponibel inntekt i ulike aldersgrupper²⁾. Prosent. Årstall. Til 2011³⁾

1) Utenom selvstendig næringsdrivende.
2) Alder på hovedinntektstaker.
3) Anslag for 2011.
Kilder: Statistisk sentralbyrå (ligningsdata) og Norges Bank

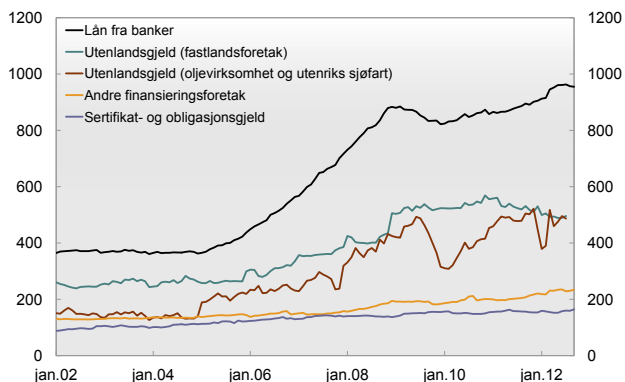
7 Se også Dahl, Geir Arne og Bjørn Helge Vatne. 2012. "Dekomponering av gjeldsveksten" *Aktuell Kommentar* 12/2012. Norges Bank.

Figur 1.29 Samlet gjeld og bruttofinansformue¹⁾ i husholdninger²⁾. Gjennomsnitt. Tusen kroner. 2010

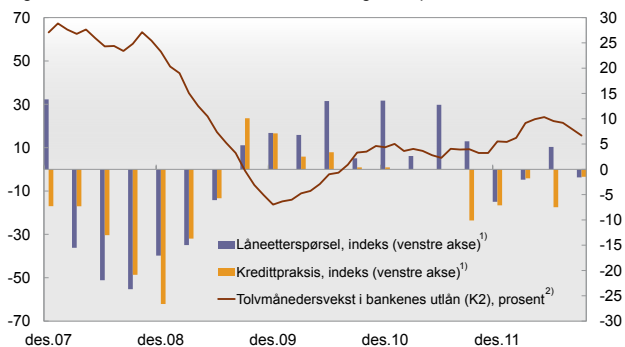
1) Slik den fremgår av likningen, inkluderer ikke forsikringsreserver.
 2) Utenom selvstendige næringsdrivende.
 3) 2,19 millioner husholdninger. 4) 1,16 millioner husholdninger. 5) 166 000 husholdninger.
 Kilder: Statistisk sentralbyrå (ligningsdata) og Norges Bank

Figur 1.30 Foretakenes gjeld fordelt på kilder. Beholdning. Milliarder kroner. Månedstall. Til september 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.31 Bankenes utlån til foretak – tilbud og etterspørsel. Til 3. kv. 2012

1) Positiv verdi tyder på lettelse i kredittpraksis/økt låneetterspørsel, negativ verdi tyder på innstramning i kredittpraksis/reduert låneetterspørsel.
 2) Fra 1. januar 2012 ble den norske standarden for institusjonell sektorgruppering endret. For tolv månedersveksten innebærer det brudd i statistikken fra og med mars 2012.
 Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Banks utlånsundersøkelse

husholdninger vil i en slik situasjon kunne få problemer med å betale avdrag og renter på lån. Det er fortsatt mange husholdninger som har en gjeld på mer enn fem ganger disponibel inntekt. Andelen holdt seg uendret på 11 prosent fra 2009 til 2010, se figur 1.28. Denne gruppen er spesielt sårbar for renteøkninger, inntektsbortfall og boligprisfall.

Finansiell sparing og formue kan være en buffer mot konsumfall og betalingsproblemer når husholdningenes økonomi svekkes. Formuen til husholdningene sett under ett er høy, men mange husholdninger er fortsatt sårbare, se figur 1.29. Bufferen er vesentlig lavere i husholdningene med en gjeldsbelastning mellom 5 og 10 ganger sin egen disponible inntekt.⁸ Det er om lag 170 000 husholdninger i denne gruppen.

Foretakene⁹

Foretakssektorens gjeldsbetjeningsevne er noe lavere enn den var i forkant av finanskrisen i 2008. Perioden med lave fraktrater innen deler av skipsfartsnæringen varer ved.

Banklån er foretakenes viktigste kilde til finansiering, se figur 1.30. Lån til næringsmarkedet utgjør om lag 40 prosent av bankene og kredittforetakenes samlede utlån til publikum. Utviklingen i foretakssektoren og foretakenes evne til å betjene gjeld er derfor av stor betydning for bankene. Foretakenes høye andel bankgjeld innebærer også at de kan være sårbare overfor endringer i bankenes kredittpraksis.

Norges Banks utlånsundersøkelse viser at bankene har strammet noe inn på kredittpraksisen overfor foretakene det siste året, se figur 1.31. For næringseiendom, som er den største næringen målt i utlånsvolum, er kredittpraksisen strammet inn mer enn for samlede utlån til foretak. Økte kapitaldekningskrav er en viktig årsak til innstramningen. Fremover venter bankene kun mindre innstramminger i kredittpraksisen, mens de venter noe redusert låneetterspørsel fra foretakene. Bankenes

8 Vi ser bort fra husholdningene i den nederste og øverste inntektsdesilen.

9 Ikke-finansielle foretak.

rapportering om egen kredittpraksis og foretakenes låneetterspørsel gjenspeiles i bankenes faktiske utlånsvekst med noe tidsetterslep. Foretakenes bankgjeld vokser nå i et relativt moderat tempo (se figur 1.31). De største foretakene finansierer seg også ved å utstede obligasjoner. Obligasjongjeld utgjør kun en liten andel av foretakenes totale gjeld (se figur 1.30), men aktiviteten i det norske obligasjonsmarkedet har vært høy i år, se figur 1.32. Norske foretaks utstedelser av obligasjoner i utlandet har imidlertid falt.

I september rapporterte kontaktbedriftene i Norges Banks regionale nettverk at veksten i driftsmarginen hadde avtatt noe de siste tre månedene. For de mest omsatte børsnoterte foretakene¹⁰ har gjeldsbetjeningsevnen¹¹ falt siden midten av 2011, se figur 1.33. Utviklingen i gjeldsbetjeningsevnen til de børsnoterte foretakene og lønnsomheten til kontaktbedriftene i det regionale nettverket kan gi en tidlig indikasjon på utviklingen for hele Foretaks-Norge. Børsnoterte foretak er imidlertid større og mer eksponert overfor utviklingen i utlandet enn øvrige norske foretak. Gjeldsbetjeningsevnen¹² for de øvrige foretakene kan derfor ha utviklet seg sterkere enn for børsforetakene. Årsregnskapene for norske aksjeselskap viser at lønnsomheten¹³ innen skipsfart, tjenesteyting og industri falt fra 2010 til 2011, mens den økte for blant annet næringer tilknyttet petroleumsvirksomheten. Årsregnskapene viser at egenkapitalandelen fortsatt er på et relativt høyt nivå for næringene samlet sett. Gjeldsbetjeningsevnen falt imidlertid noe fra 2010 til 2011, og den var på et lavere nivå enn i perioden 2004–2007 (se figur 1.33). Foretakene kan derfor være noe mer sårbare overfor et eventuelt tilbakeslag i økonomien nå enn tidligere.

Utsiktene for internasjonal økonomi er relativt svake og usikre. Uro internasjonalt kan påvirke atferd og investeringer her hjemme. Den svake utviklingen hos våre handelspartnere rammer deler av norsk eksportsektor, men samlet har eksporten av tradisjonelle varer tatt seg opp i år. Eksporten av fisk, kraft og verkstedsprodukter

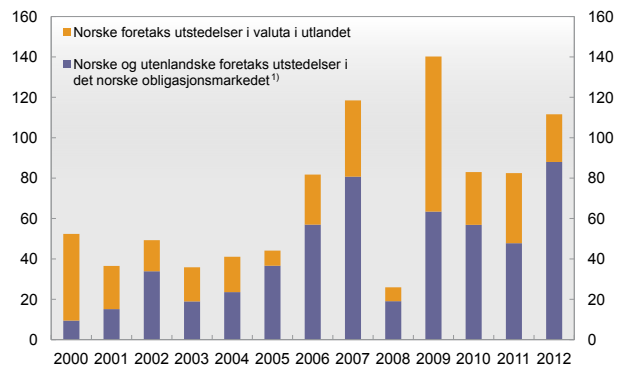
10 Foretak i OBX-indeksen ekskludert Statoil og finans.

11 Her målt som resultat før skatt og av- og nedskrivninger siste fire kvartaler i prosent av rentebærende gjeld.

12 Her målt som resultat før skatt og av- og nedskrivninger i prosent av gjeld til kredittinstitusjoner.

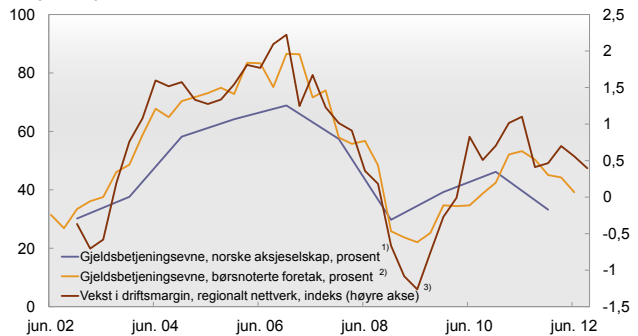
13 Her målt som egen- og total kapitalavkastning.

Figur 1.32 Utstedelser av foretaksobligasjoner. Milliarder kroner. Dagstall. Til 20. november 2012

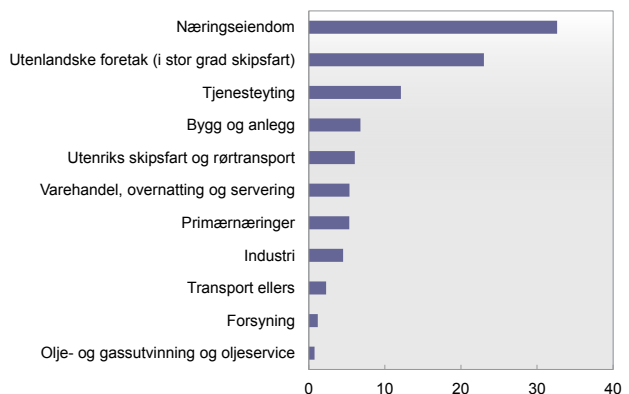
1) Alle VPS-registrerte utstedelser. Inkluderer utstedelser i NOK og valuta.
Kilder: Stamdata og Bloomberg

Figur 1.33 Gjeldsbetjeningsevne og vekst i driftsmargin. Kvartalstall og årstall. Til 3. kv. 2012

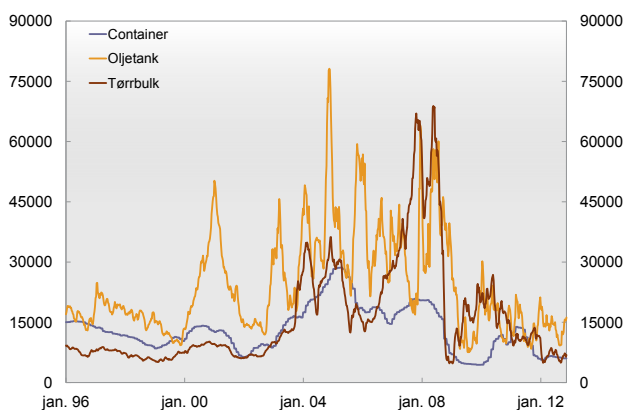
1) Aksjeselskap med gjeld til kredittinstitusjoner.
2) OBX-indeksen uten Statoil og finansforetak.
3) Endring i driftsmargin siste 3 måneder fra samme periode året før. En indeks på 5 indikerer kraftig vekst, -5 indikerer et stort fall.
Kilder: Bloomberg og Norges Bank

Figur 1.34 Bankene og OMF-kredittforetakenes utlån fordelt på næringer. Tall i prosent av totale utlån til foretak. Per utgangen av 2011

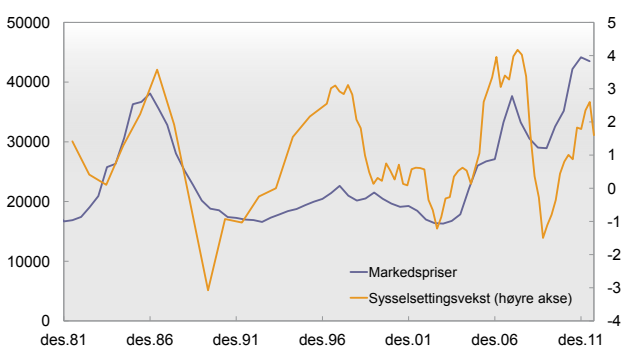
Kilde: Norges Bank

Figur 1.35 Fraktrater. Dollar per dag. Ukestall. Til 16. november 2012

Kilde: Clarksons LTD

Figur 1.36 Markedspriser på kontorlokaler i Oslo og sysselsettingsvekst¹⁾. Kroner per kvadratmeter (faste 2012-kroner) og tolv månedersvekst i prosent. Halvårsstall og kvartalstall. Til 3. kv. 2012

¹⁾ Årstall fram til og med 1995, kvartalstall fra 4. kv. 1996.
Kilder: OPAK og Statistisk sentralbyrå

har økt markert. Den øvrige eksporten av tradisjonelle varer har falt. Fremover vil veksten i de tradisjonelle eksportnæringene holdes nede av svake eksportmarkeder og høye kostnader. Sterk økning i globale petroleumsinvesteringer vil trolig bidra til at eksporten av verkstedsprodukter og tjenester fra oljeleverandørindustrien vil fortsette å vokse fremover.

Aktiviteten i petroleumsnæringen er høy også her hjemme. Bankenes direkte eksponering mot oljeselskapene er ikke så stor, men den høye aktiviteten gir vekstimpulser til de øvrige foretakene i Norge. Tjenesteyting og industri drar særlig nytte av oljevirkosheten og står samlet sett for en betydelig andel av bankgjelden, se figur 1.34. Så lenge oljeprisen holder seg høy, representerer utlån til foretak med høy eksponering mot petroleumsnæringen trolig en robust del av bankenes utlånsmasse. Et eventuelt fall i oljeprisen kan imidlertid føre til lavere aktivitet i petroleumsnæringen med betydelige smittevirkninger til andre deler av norsk næringsliv.

DNB og Nordeas tap på utlån til skipsfart har økt det siste året. Overkapasitet i skipsfartsnæringen, særlig innen markedene for tørrbukk, oljetank og containerfrakt, har presset fraktratene ned, se figur 1.35. Lave fraktrater gir lavere lønnsomhet og redusert gjeldsbetjeningsevne for rederiene. Også skipsverdiene har falt, og kredittrisikoen har økt på bankenes utlån med pantesikkerhet i skip. DNB og Nordea, som er to av verdens største banker innenfor skipsfart, venter fortsatt svake markeder fremover. Det er grunn til å anta at utlånstapene kan tilta. Målt i utlånsvolum er skipsfart den nest største næringen etter næringseiendom (se figur 1.34).

Næringseiendomsmarkedet er for tiden preget av den gode makroøkonomiske situasjonen i Norge. Kontorsegmentet utgjør bankenes største forretningsområde innen næringseiendom. Utviklingen i realprisene på kontorlokaler i Oslo har vist en viss samvariasjon med sysselsettingen de siste 30 årene, se figur 1.36. Det samme gjelder for kontorleieprisene. Så langt har den internasjonale uroen i liten grad påvirket det norske kontorleiemarkedet. Et eventuelt tilbakeslag i norsk økonomi som virker negativt på sysselsettingen, er blant faktorene som kan svekke eiendomsforetakenes inntjening og gjeldsbetjeningsevne.

Stresstest av bankenes soliditet

Hensikten med stresstesten er å vurdere sårbarheten i banksystemet som helhet og illustrere hvordan viktige risikofaktorer vil kunne påvirke bankenes kapitaldekning. Vi vektlegger særlig kreditt- og markedsrisiko og sammenhengen med den makroøkonomiske utviklingen.

Stresstesten, som er basert på de seks største norske bankene, viser at bankenes kapitaldekning vil reduseres kraftig dersom norsk økonomi utsettes for et markert tilbakeslag.¹ Hvor mye kapitaldekningen faller, avhenger blant annet av hvor sårbar bankenes balanse er for næringer og lånekunder som rammes. En sammenlikning av situasjonen i bankene tilbake i tid viser at økningen i kapitaldekning de siste årene har gjort bankene bedre rustet til å møte en dyp internasjonal nedgangskonjunktur.

Stresstesten presentert i dette kapitlet fokuserer på bankenes soliditet og risikoen for å havne i en tradisjonell bankkrise, slik vi opplevde tidlig på 1990-tallet. Finanskrisen høsten 2008 viste at også likviditetsproblemer kan skape stress i bankene. I perioder med økonomisk uro kan bankene få problemer med å fornye lån som forfaller, samtidig som uttak av innskudd kan være betydelige. Beholdningen av likvide eiendeler er avgjørende for hvordan bankene kan håndtere en slik situasjon. Likviditetskravet (LCR) som trolig innføres i 2015, kan betraktes som en test av bankenes beholdning av likvide eiendeler i en situasjon med store uttak av innskudd og problemer med å erstatte lån som forfaller i en periode på 30 dager. Hvordan bankene oppfyller dette kravet, er vist i figur 1.14 i kapitlet om bankenes finansiering.

Utviklingen i tap og kapitaldekning

Utgangspunktet for stresstesten er et kraftig fall i aktiviteten hos handelspartnerne, svært lav oljepris og sterk uro i internasjonale penge- og kredittmarkeder² med økte risikopåslag i rentene. Også i Norge svekkes husholdningenes forventninger, og boligprisene faller. Store deler av næringslivet rammes, blant annet næringseiendom og skipsfart som norske banker er særlig eksponert mot. Vi legger til grunn at veksten i BNP for Fastlands-Norge faller til nivåer litt under det vi så etter finanskrisen, se figur 2.1. Andre sentrale antakelser er vist i en egen ramme mot slutten av kapitlet.

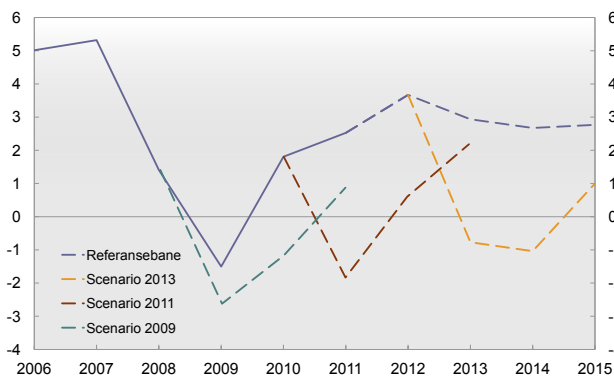
I stresstesten faller kjernekapitaldekningen for gjennomsnittet av de store bankene med mellom 1 og 5 prosentenheter over tre år i fremskrivingene som starter i henholdsvis 2009, 2011 og 2013, se figur 2.2. I gjennomsnitt vil kjernekapitaldekningen i bankene holde seg over det regulatoriske minstekravet på 4 prosent i Basel II-regelverket uavhengig av når sjokket inntreffer. Kravet er foreslått hevet til 6 prosent i det varslede nye kapitaldekningsregelverket.³ I Norge legger Finanstilsynet til grunn at alle norske banker skal ha 9 prosent ren kjernekapitaldekning fra 30. juni i år. I tillegg har markedsaktørens krav til bankenes kapitaldekning steget det siste året. Med en utvikling som den vi legger til grunn i fremskrivingene som starter i 2013, vil bankene derfor trolig oppleve fallet i kjernekapitaldekning som svært problematisk. Et så kraftig fall vil sannsynligvis få store konsekvenser for kreditorenes vurdering av bankenes kredittverdighet og bidra til å øke bankenes finansieringskostnader.

¹ De seks bankene er DNB, Nordea Bank Norge, Sparebank 1 SR-Bank, Sparebank 1 SMN, Sparebank 1 Nord-Norge og Sparebanken Vest.

² Måles ved hjelp av VIX-indeksen. Denne indeksen er basert på derivatkontrakter som måler forventet volatilitet i det amerikanske finansmarkedet i neste 30-dagers periode.

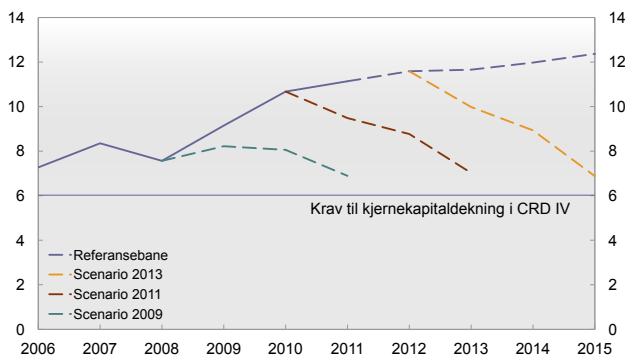
³ Dette er forslaget for minstekravet til kjernekapital når vi ikke tar hensyn til bevaringsbuffer. For ren kjernekapital er minstekravet 4,5 prosent. Forslaget til bevaringsbufferen er på 2,5 prosent.

Figur 2.1 BNP for Fastlands-Norge. Årlig volumvekst. Prosent. Årstall. 2005 – 2015¹⁾

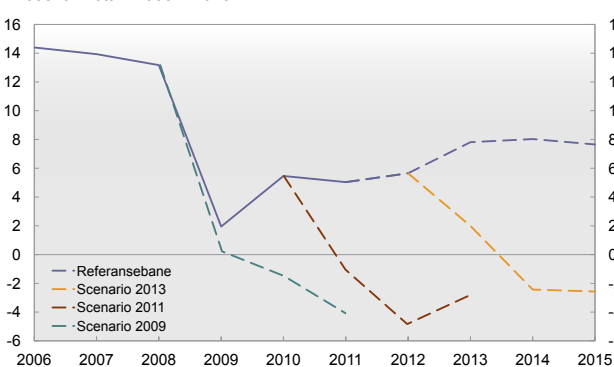
1) Fremskrivninger for de neste tre årene.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2.2 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning i referansebane og stressalternativ. Prosent. Årstall. 2006 – 2015²⁾

1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, Sparebank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, Sparebank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge.
2) Fremskrivninger for de neste tre årene.
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 2.3 Kredittvekst til foretak (K3) og husholdninger (K2). Årlig vekst.¹⁾ Prosent. Årstall. 2005 – 2015²⁾

1) Endring i beholdning målt ved utgangen av året.
2) Fremskrivninger for de neste tre årene.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Reduksjonen i kjernekapitaldekningen som følger av våre fremskrivninger av tap og renteinntekter, illustrerer bare én av risikoene i banksektoren. Bankenes mulighet til å hente inn finansiering er en annen risikofaktor. Selv om tapene isolert sett ikke reduserer kjernekapitaldekningen til et regulatorisk minstekrav, kan et lite fall i kapitaldekningen i en ellers urolig økonomisk periode bidra til at banken får problemer med å hente ny finansiering. Slike effekter er ikke med i våre beregninger.

Problemer i en bank kan fort smitte over til resten av banksystemet i urolige tider. Hver enkelt bank må derfor være tilstrekkelig rustet til å stå i mot en krise. De seks bankene i testen varierer både når det gjelder kapitaldekningen og sammensetningen av utlånsporteføljen. De påvirkes derfor ulikt av forstyrrelsene i denne stresstesten.

En bank som opplever store tap, kan bedre kapitaldekningen på kort sikt ved å redusere utlånsveksten. I våre fremskrivninger faller samlet kreditt til ikke-finansielle foretak og husholdninger, se figur 2.3. Det reduserer beregningsgrunnlaget for kapitaldekningen og demper fallet i kapitaldekningen, men kan samtidig bidra til å forsterke den økonomiske nedgangskonjunkturen. I en situasjon med stor internasjonal usikkerhet og et kraftig fall i panteverdier innenlands, er det grunn til å tro at en stor del av fallet i kredittveksten vil skyldes strammere kredittgivning fra bankene. Dersom bankene velger å opprettholde utlånsvolumet i en situasjon med store tap, vil kjernekapitaldekningen for gjennomsnittet av bankene kunne falle ned mot 6 prosent.

Konsekvensene av et markert økonomisk tilbakeslag vil avhenge både av bankenes kapitaldekning og hvordan utlånsporteføljen er sammensatt. Begge disse forholdene er endret de siste årene. Stresstesten er derfor gjennomført med startpunkt i 2009 og 2011, i tillegg til 2013. I alle tre beregningene har vi valgt å la oljeprisen falle ned mot 45 dollar per fat, uroen i internasjonale penge- og kredittmarkeder stige til nivåer vi så i 2008–2009 og husholdningenes forventninger falle om lag slik vi så i 2008. På samme måte legger vi til grunn at vekstratene i BNP hos

handelspartnerne faller til samme nivå hver gang.⁴ Etter som disse størrelsene er ulike på de tre startpunktene, vil størrelsen på sjokket være forskjellig. Effekten for bankene isolert sett er derfor noe større i gode tider. Etter at sjokket har inntruffet, vil forholdene gradvis normalisere seg.

Bankenes kapitaldekning faller også når sjokket inntreffer i 2009 og 2011, men ikke like mye som i 2013-testen. Oljeprisen og dybden i den internasjonale nedgangen er nokså lik i alle de tre årene, men fallet kommer fra et høyere nivå i 2013. Det bidrar til at norsk økonomi rammes hardere, slik at økningen i utlånstap blir høyest i denne fremskrivingen, se figur 2.4. I tillegg har sammensetningen av bankenes balanse endret seg de siste årene. Stresstesten ser bare på norske banker og tar ikke hensyn til kredittforetakene.⁵ Fordi en stadig større andel av boliglånene er overført fra bank til kredittforetak, har andelen foretakslån på bankenes balanse økt. Siden foretakslån har høyere kredittrisiko enn husholdningslån, innebærer dette at bankene i vår fremskriving vil ta større tap målt som andel av brutto utlån.⁶

Figur 2.5 viser den samlede utviklingen i andelen problemlån til foretak og husholdninger i stresstesten.⁷ I fremskrivingene som starter i 2009, er utviklingen det første året i samsvar med utviklingen under finanskrisen, men andelen problemlån fortsetter deretter å vokse mer enn etter finanskrisen. Under finanskrisen ble det iverksatt en rekke tiltak fra myndighetene. Våre beregninger viser effekten av et tilsvarende sjokk uten slike tiltak.

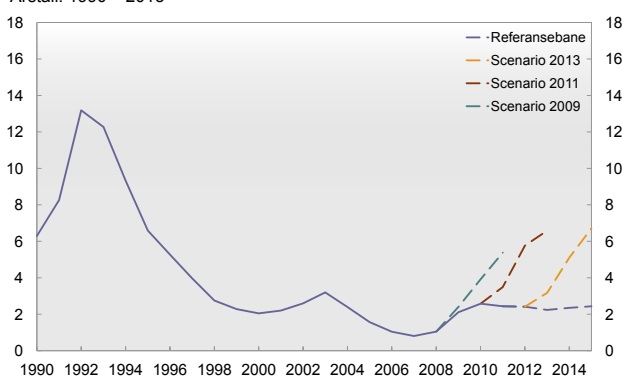
I overgangen fra problemlån til tap, legger vi til grunn en tapsgrad på 40 prosent. Det er på linje med forutsetninger som brukes i stresstester internasjonalt. Under finanskrisen var den observerte tapsgraden lavere, som i noen grad kan knyttes til de ekstraordinære tiltakene.

Figur 2.4 Bankenes¹⁾ tap i stressalternativet for ulike starttidspunkter for fremskrivingene.²⁾ Milliarder kroner

1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, Sparebank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, Sparebank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge.
2) Fremskrivinger for de neste tre årene.
Kilde: Norges Bank

Figur 2.5 Bankenes¹⁾ problemlån i prosent av brutto utlån til publikum. Prosent. Årstall. 1990 – 2015²⁾

1) Alle banker i Norge.
2) Fremskrivinger for de neste tre årene.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

4 Stressalternativet er nærmere beskrevet i Johansen, Rønnaug M., Knut Kolvig, Olav Mundal og Haakon Solheim. 2012. "Utdypning av stresstestene i FS 2/2012". Staff Memo 29/2012. Norges Bank.

5 Når vi ser på bank og ikke det konsoliderte bankkonsernet, skyldes det at konsoliderte bankdata ikke er tilgjengelig på kvartalsbasis. Vår analyse er derfor partiel.

6 Johansen, Rønnaug M., Knut Kolvig. 2011. "Utdypning av stresstestene i Finansiell stabilitet 2/11". Penger og Kreditt 3/11. Norges Bank.

7 Problemlån er definert som summen av misligholdte og andre særlig tapsutsatte lån.

Sentrale forutsetninger i stressalternativet

- Utgangspunktet for stresstesten er et kraftig fall i aktiviteten hos handelspartnerne, svært lav oljepris og sterk uro i internasjonale penge- og kredittmarkeder med økte risikopåslag i rentene. Også i Norge svekkes husholdningenes forventninger, og boligprisene faller.
- Pengepolitikken og valutakursen bestemmes i modellen. Styringsrenten går mot null, og kronkursen deprimiserer. Utlånsrentene faller ikke like mye, siden rentepåslagene øker når risikoen i finansmarkedene øker.
- Vi tar ikke hensyn til muligheten for at myndighetene kan gjøre andre ekstraordinære tiltak for å dempe utslaget av krisen. Bankene skal kunne takle en krise uten at myndighetene intervensjoner.
- Norske banker er særlig eksponert mot skipsfart og næringseiendom. Det legges til grunn at tapene i skipsfart over en treårsperiode vil være 10 prosent høyere enn for andre næringer, og at tapene i næringseiendom vil være 5 prosent høyere.
- I stressalternativet vil bankenes utlånsporteføljer gradvis bli mer risikable. Derfor legger vi til grunn at beregningsgrunnlaget øker med 5 prosent per år utover det som følger av de andre forutsetningene.
- Verdipapirer bokført til markedsverdi nedskrives i takt med det estimerte fallet i verdipapirmarkedet.

Ramme 1 Optimal kapitaldekning for norske banker

Bankkriser er svært kostbare for samfunnet. Økt kapitaldekning bedrer bankenes evne til å bære tap og unngå kriser. Men bankenes eiere kan vurdere det som kostbart å øke egenkapitalen og derfor velge å holde for lite kapital. Blant annet kan de ha forventninger om at myndighetene vil redde bankene ved en krise. For samfunnet vil det derimot være lønnsomt å sikre at bankene er robuste nok til å tåle betydelige tap. Beregninger av optimal kapitaldekning for norske banker tyder på at det kan være samfunnsøkonomiske gevinster ved å øke kapitaldekningen fra dagens nivå. Resultatene tyder på at norske banker bør ha en vesentlig høyere ren kjernekapitaldekning enn det foreslåtte minstekravet fra EU-kommisjonen.

Gevinsten ved å øke kapitaldekningen er knyttet til at bankene blir mer robuste mot tap. Mer robuste banker

1 For en nærmere beskrivelse av analysen, se Kragh-Sørensen (2012): "Optimal kapitaldekning for norske banker" Staff memo, 29/2012. Norges Bank.

reduserer sannsynligheten for bankkriser. Siden bankkriser erfaringsmessig fører til betydelig fall i BNP, kan gevinsten være stor. Gevinsten ved å øke kapitaldekningen er avtakende. Etter hvert som kapitaldekningen blir høyere, avtar sannsynligheten for bankkrise og til slutt blir sannsynligheten så lav at en ytterligere økning ikke har noen særlig effekt, se figur 1.

Beregningen av gevinsten ved å øke kapitaldekningen bygger på sammenhengen mellom kapitaldekningen og sannsynligheten for krise fra Baselkomiteen.² I tillegg benyttes Norges Banks bankmodell for å simulere beholdningen av problemlån til de seks største norske bankene.³ Det gir anslag på hvor mye bankene kan tape i

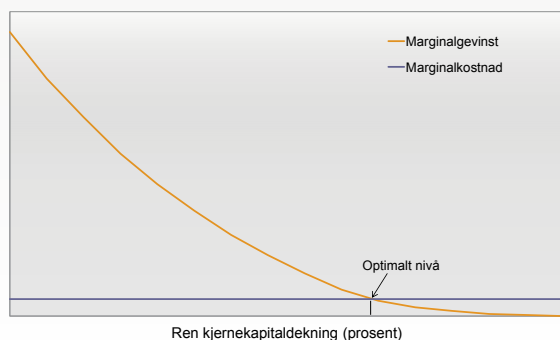
2 Se Basel Committee on Banking Supervision (BCBS, 2010): An assessment of the long-term economic impact of the new regulatory framework, august.
3 For en nærmere beskrivelse av Norges Banks bankmodell, se Andersen og Berge (2008) "Stresstesting av bankenes resultater og kapitaldekning" Penger og Kredit nr. 2/2008 (årg. 43), s. 47-57.

ulike situasjoner. Ved å variere nivået på ren kjernekapitaldekning som bankene har i utgangspunktet, kan vi beregne sannsynligheten for krise ved ulike kapitaldekningsnivå. Siden det er stor usikkerhet knyttet til hvor stort tapet i BNP vil være som følge av en krise, legges det til grunn at kostnaden ved en omfattende bankkrise akkumulert kan være 30 eller 60 prosent av BNP. Det er i samsvar med anslag fra internasjonale studier.⁴

Dersom det er samfunnsøkonomiske kostnader ved å øke egenkapitaldekningen, må de også tas med i regnestykket. Det vil føre til at den optimale kapitaldekningen blir noe lavere enn om vi bare ser på gevinsten ved å unngå krise. Hvis høyere kapitaldekning fører til økte kostnader for bankene, kan bankene velte kostnadsøkningen over på kundene, og det oppstår et samfunnsøkonomisk tap. Det er på ingen måte opplagt at høyere kapitaldekning medfører økte

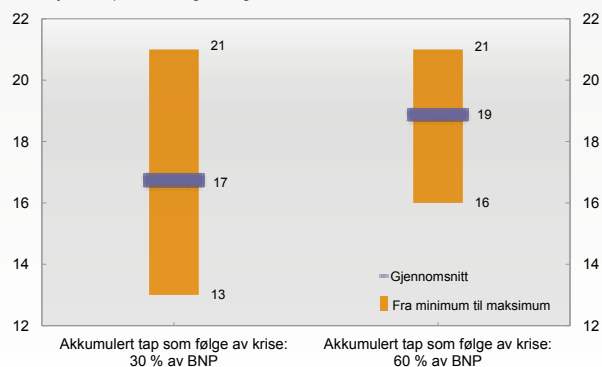
4 Se BCBS (2010).

Figur 1 Analytisk rammeverk. Marginalgevinst og marginalkostnad ved å øke kapitaldekningen med ett prosentpoeng fra ulike kapitaldekningsnivå. Prosent av BNP

Kilde: Norges Bank

Figur 2 Spredningsdiagram optimal kapitaldekning for norske banker. Ren kjernekapitaldekning uten gulv. Prosent

Kilde: Norges Bank

kostnader for bankene. Modigliani-Miller-teoremet viser at finansieringskostnaden for bankene er upåvirket av finansieringsstrukturen. Mer egenkapital reduserer volatiliteten i egenkapitalavkastningen og risikoen i lånekapitalen.⁵

Resultater i internasjonale studier tyder imidlertid på at teoremet ikke holder, og at bankenes samlede finansieringskostnader kan stige noe når kapitaldekningen øker.⁶ Det er flere grunner til dette. Teoremet forutsetter at kreditorer og eiere fullt ut bærer sine respektive tap dersom bankene skulle få alvorlige problemer. Renten på gjeldsfinansiering bør i så fall reduseres når økt kapitaldekning gjør plasseringen sikrere. Men i praksis kan implisitte og eksplisitte statlige garantier redusere risikoen for at kreditorer må bære tap. Bankene finansierer seg i stor grad med innskudd fra kunder som har en eksplisitt garanti fra sikringsfond. I tillegg kan kreditorer oppfatte at store banker i praksis er "forsikret" av myndighetene. Kreditorne kan anse disse garantiene som så betydelige at gjeldsrenten er lite påvirket av kapitaldekningen, og det vil være billigere for bankene å finansiere seg med fremmedkapital. Selv om det altså kan være kostnader for bankene å øke kapitaldekningen, er det likevel

grunn til å tro at kostnadene er nokså små på lang sikt.

To ulike metoder er benyttet for å beregne den samfunnsøkonomiske kostnaden ved å øke kapitaldekningen for norske banker. I begge metodene fører høyere kapitaldekning til økte kostnader for bankene. Analysene tyder på at en økning i bankenes kapitaldekning på ett prosentpoeng isolert sett vil redusere BNP med mindre enn 0,1 prosent på lang sikt. Det er rimelig å anta at de marginale kostnadene i de fleste tilfeller vil være uavhengig av hvor høy kapitaldekningen er i utgangspunktet. Det er illustrert ved en horisontal kurve for marginalkostnadene ved økt kapitaldekning (se figur 1).

Samlet sett tyder beregningene på at det optimale nivået på ren kjernekapitaldekning⁷ for norske banker ligger mellom 13 og 21 prosent, se figur 2. Erfaringer fra bankkrisen 1988–1993 viser at slike anslag ikke er urimelige. Tapene den gangen tilsvarte et fall i ren kjernekapitaldekning til de tre største bankene på mellom 5 og 15 prosentenheter.⁸

Usikkerheten knyttet til beregningene er stor. Med et høyere anslag på tapet ved en krise vil det optimale nivået ligge høyere. I beregningene har vi sett bort i fra at høyere kapitaldekning kan redusere verdien av de

statlige garantiene, og dermed gi mindre risikotaking i bankene og slik sett bidra til å redusere sannsynligheten for krise. Vi har antatt at bankenes økte finansieringskostnader i sin helhet veltes over på lånekundene. Skulle en mindre del av kostnadsøkningen bli veltet over på kundene, eller økt kapitaldekning redusere kostnaden ved fremmedkapital, vil den samfunnsøkonomiske kostnaden være mindre. Da vil det være optimalt med en høyere kapitaldekning.

5 Se Modigliani, F. og M. H. Miller (1958): "The cost of capital, corporation finance and the theory of investment" *American Economic Review*, Vol. 48, nr 3 (juni), s. 261–297.

6 Se for eksempel ECB (2011): "Common equity capital, banks' riskiness and required return on equity" I *Financial Stability Review* Desember 2011.

7 Uten overgangsgulvet fra Basel I-reglene.

8 Fallet i kapitaldekningen er beregnet som akkumulert underskudd over perioden 1990-1992 i prosent av beregningsgrunnlaget i 1991.

Ramme 2 EUs kriseløsningsdirektiv og Liikanen-rapporten

Internasjonalt fortsetter arbeidet med å gjøre de største og systemviktige bankene mer robuste mot tap og enklere å håndtere i en krise.

I juni la EU-kommisjonen fram sitt forslag til kriseløsningsdirektiv. Kommisjonen foreslår at alle EØS-land skal innføre et sett med kriseløsningsverktøy. Nasjonale kriseløsningsmyndigheter skal benytte verktøyene når en systemviktig bank er insolvent, eller det er stor fare for at den vil bli det. Viktige verktøy som foreslås, er mulighet til å dele opp og selge banker, bruke brobank, opprette spesialforetak for forvaltning av eiendeler, og å nedskrive og konvertere gjeld til egenkapital, såkalt bail-in. Kommisjonen foreslår også krav om beredskaps- og avviklingsplaner for banker. I tillegg skal det være mulig for myndighetene å gripe inn tidlig overfor en bank som står i fare for å bli insolvent. Ifølge forslaget skal hvert land definere nasjonale kriseløsningsmyndigheter, som må være offentlige organer. Direktivet er planlagt implementert i EU fra 2015, med unntak av bail-in som er planlagt innført fra 2018.

I brev til Finansdepartementet 29. november 2010 gikk Norges Bank blant annet inn for at det bør innføres mulighet for oppdeling og salg av problembanker, bruk av brobank og krav om beredskaps- og avviklingsplaner i det norske lovverket for krisehåndtering.¹

Hovedmålet med direktivet er å redusere faren for fremtidige finanskriser. Tilnærmingen er å redusere implisitte garantier for bankers gjeld og egenkapital. Slik styrkes bankenes insentiver til å styre risikoen sin på en god måte. Hvis det ikke er mulig å avvikle en bank uten fare for vesentlige forstyrrelser i resten av økonomien, vil myndighetene ha sterke insentiver til å redde banken dersom den får problemer. Staten fremstår da som en implisitt garantist for bankens gjeld og egenkapital. De foreslåtte verktøyene har nettopp som mål å gjøre det mulig å avvikle banker på en ordnet måte og dermed redusere de implisitte garantiene. Forslagene innebærer at bankenes kreditorer må ta større tap ved en avvikling. Dermed

¹ Se vedlegg til Norges Banks brev til Finansdepartementet 29. november 2010.

reduseres også behovet for statlige overføringer til finanssektoren ved en bankkrise.

Avviklingsplaner skal gjøre det enklere å løse en krise i selv de største og mest komplekse bankene. Dersom arbeidet med avviklingsplaner avdekker at en bank ikke kan avvikles på en ordnet måte, skal tilsynsmyndighetene ifølge direktivforslaget kunne kreve omorganisering av banken.

Det er også kommet ytterligere forslag om bankenes organisering. I begynnelsen av oktober la EUs "High-level Expert Group on reforming the structure of the EU banking sector" fram sin rapport. Gruppen var ledet av den finske sentralbanksjefen Erkki Liikanen. Gruppen foreslo tiltak for å unngå at tap fra en banks egenhandel i verdipapirer fører til problemer i bankens ordinære virksomhet, som er å ta imot innskudd, gi lån og formidle betalinger. Gruppen foreslår at særlig risikable aktiviteter blir skilt ut i egne juridiske enheter. Tiltakene skal gjøre det enklere å håndtere kriser i store og kompliserte banker uten

at banken må reddes ved bruk av statlige midler.

Forslaget om å skille ut egenhandel i eget datterselskap (verdipapirforetaket) gjelder banker med mye egenhandel. Utskilling skal vurderes for banker med verdipapirer ment for egenhandel som utgjør mer enn 15 til 20 prosent av samlet balanse, eller mer enn 100 milliarder euro. Den gjenværende banken (innskudds-banken) vil fremdeles kunne bruke verdipapirer og derivater for å dekke bankens risiko eller for å sikre egen likviditet. Innskuddsbanken skal også kunne tilby kurssikring for kunder innenfor nærmere angitte risikogrenser og en begrenset grad av verdipapirhandel på vegne av kunder. Bare innskuddsbanker skal ha adgang til å drive betalingsformidling.

Både innskuddsbanken og verdipapirforetaket må tilfredsstillende kravene til kapitaldekning. Alle transaksjoner mellom de atskilte selskapene må skje på armlengdes avstand. I en krise kan verdipapirforetaket støtte innskuddsbanken, men ikke omvendt.

Gruppen foreslår imidlertid å tillate felles salgsavdelinger som kan tilby kundene produktpakker levert av begge selskaper.

Disse forslagene om organisering av bankene i EU har mye til felles med forslagene fra den britiske Vickers-kommisjonen og delvis med den såkalte Volcker-regelen som skal være implementert i USA i midten av 2014.²

EU-kommisjonen skal følge opp Liikanen-gruppens rapport med en virkningsstudie av forslagene.

² For en nærmere omtale av Liikanen-rapporten og andre tiltak internasjonalt for å håndtere problemer med systemviktige banker, se Moe og Vale (2012) "Initiativer internasjonalt for å håndtere systemrisikoen ved store banker" Aktuell kommentar 2012/13, Norges Bank.

Ramme 3 Forslag om bankunion i EU

I mai 2012 foreslo EU-kommisjonen å videreutvikle det økonomiske og monetære samarbeidet i EU gjennom å etablere en bankunion i euroområdet.¹ Bankunionen skal, i tillegg til et felles regelverk for bankvirksomhet, bestå av felles tilsyn, felles kriseløsningsordning og felles innskuddsgaranti. Dette er en forutsetning for at euroområdet i felleskap skal kunne stille som garantist for banksystemet, slik at den tette forbindelsen mellom bankenes solvens og situasjonen for statsfinansene i bankenes hjemland kan bli brutt. Det skal bidra til å styrke tilliten til euroen og bankene i euroområdet.

Den 12. september presenterte Kommisjonen – som et første skritt mot bankunion – forslag til en forordning som overfører tilsynsmyndighet med kredittinstitusjoner i eurolandene fra de nasjonale tilsynsmyndighetene til ESB.² Ifølge Kommisjonens forslag skal ESB kunne føre tilsyn med alle kredittinstitusjoner i euroområdet. ESB vil ifølge forslaget bli konsesjons-

myndighet og blant annet få ansvaret for å sette motsykliske bufferkrav og pilar 2-krav. Nasjonale tilsynsmyndigheter skal bistå ESB i tilsynsoppgaven. Forordningen er nå til behandling i Rådet. Rådet tar sikte på å bli enige om hovedregelverket for den nye tilsynsmyndigheten innen 1. januar 2013.

Kommisjonen foreslår at ESB fra 1. juli 2013 skal utføre tilsyn med de kredittinstitusjonene og finansielle holdingsselskapene som anses systemviktige. Videre foreslås det at ESB senest et halvt år etter skal overta tilsynet med alle banker i eurosone. Inntil en ny tilsynsorganisasjon er bygd opp, skal ESB utføre tilsynet gjennom pålegg til de nasjonale tilsynsmyndighetene.

Rådet har gitt sin prinsipielle tilslutning til at krisefondet ESM³ skal kunne gjøre direkte kapitalinnskudd i problembanker i euroområdet når en ordning for felles tilsyn er på plass.⁴

Medlemsland i EU som ikke er med i euroområdet, kan slutte seg til den felles tilsynsmekanismen. De må i så fall avtale med ESB at deres nasjonale tilsynsmyndigheter skal følge tilsynsbestemmelser gjort av ESB. Velger Sverige og Danmark å slutte seg til bankunionen, vil flere av de største bankene som opererer i Norge, være underlagt tilsyn fra ESB.

I det videre arbeidet mot bankunion – etablering av felles kriseløsningsordning og innskuddsgaranti – vil Kommisjonen bygge på direktivforslagene som er under behandling.⁵

1 Se for eksempel EU-kommisjonens Memo/12/478 "Update – the Banking Union", 22. juni 2012.

2 Se EU-kommisjonens "Proposal for a Council Regulation conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions", COM(2012) 511 final 2012/0242(CNS), 12. september 2012.

3 European Stability Mechanism er en fellesordning mellom eurolandene. ESM kan gi lån til sine medlemsland blant annet for å oppkapslisere banker, se for eksempel EU-rådets faktablad "Treaty establishing the European Stability Mechanism", 2. februar 2012.

4 Se for eksempel "European Council conclusions on completing EMU", 18. oktober 2012, på eurosoneens nettportal.

5 Kommisjonens forslag til kriseløsningsdirektiv 6. juni 2012 og Kommisjonens forslag til innskuddsgaranti-direktiv 12. juli 2010.

Internasjonale regelverksprosesser

Område	Institusjoner og regelverk	Fremdrift
Krav til bankenes kapitaldekning, risikostyring og likviditetskrav	EU – Capital Requirements Regulation og Capital Requirements Directive IV (CRR og CRD IV)	CRD IV/CRR skal implementere Basel III-anbefalingene i EU. Forslag lagt fram av EU-kommisjonen juli 2011. EU-rådet ble i mai i år enige om et kompromiss. CRD IV/CRR behandles nå i trepartsforhandlinger mellom EU-kommisjonen, EU-rådet og EU-parlamentet.
Motsykliske kapitalkrav	EU - del av CRD IV	Skal etter Basel III fases inn fra 2016, men EU-rådets kompromiss åpner for innføring fra 2013.
	Finansdepartementet	Motsyklisk buffer skal innføres så raskt som mulig i løpet av 2013.
Kvantitative likviditetskrav	Del av CRR	Krav til likviditetsbuffer innføres i 2015 og krav til langsiktig finansiering fra 2018. Utformingen av kravene er imidlertid under vurdering.
Krav til systemviktige banker	FSB – Policy measures to address systemically important financial institutions	Lagt fram fra FSB november 2011. Krav om ekstra kapitalbuffere for systemviktige banker.
	Baselkomiteen	Rammeverk for håndtering av nasjonalt systemviktige banker lagt fram av Baselkomiteen oktober 2012. Forslag til regelverk i EU foreløpig ikke lagt fram.
Verktøy for kriseløsning av banker	Financial Stability Board (FSB) – Key attributes of effective resolution regimes for financial institutions	G20 støttet prinsippene i november 2011. Arbeidet med banktestamenter for de største 29 globale systemviktige bankene er i gang og er planlagt ferdigstilt i 1. kv. 2013. Liste over største banker oppdatert november 2012. Oppdateres hvert år.
	EU – Crisis Management Directive	Forslag til direktiv lagt fram i juni 2012. Planlagt innført 1. januar 2015.
	Finansdepartementet – banksikringsloven	Brev fra Finansdepartementet oversendt Banklovkommisjonen juni 2009 med oppdrag om å revidere banksikringsloven.
Tilsynsstruktur	EUs tre finanstilsyn for bank, verdipapirmarkeder og forsikring: EBA, ESMA, EIOPA	Ny tilsynsstruktur for finanssektoren i EU fra 2011. Ennå ikke innlemmet i EØS-avtalen.
	Bankunion i EU	EU-kommisjonen kom i september 2012 med forslag til forordning som gir ESB tilsynsansvar for bankene i eurosonen fra 2013. Under politisk behandling i EU.

Vedlegg 1

Ordforklaringer

Ansvarlig kapital: En finansinstitusjons kjernekapital pluss tilleggskapital minus fradragposter. I tilleggskapitalen inngår blant annet ansvarlige lån, mens immaterielle eiendeler som goodwill og utsatt skattefordel inngår i fradragpostene.

Bail-in: Nedskrivning av en finansinstitusjons gjeld og/eller konvertering av gjeld til egenkapital i finansinstitusjonen.

Basel II: Kapitaldekningsregler som ble gjort gjeldende i EØS-området fra 2007. Basel II er en global standard som tar hensyn til ulike former for risiko. Basel II har tre pilarer: pilar I er beregning av minstekrav til ansvarlig kapital, pilar II gjelder bankenes vurdering av kapitalbehov - ICAAP, mens pilar III omfatter offentliggjøring av finansiell informasjon.

Basel III: Nye kapital- og likviditetsstandarder for banknæringen som Baselkomitéen la fram 16. desember 2010. Hovedtrekkene i Basel III er skjerpede minstekrav til kjernekapital, krav om kapitalbuffer, minstekrav til uvektet egenkapitalandel og kvantitative likviditetskrav. Kravene i Basel III skal innføres gradvis i perioden 2013–2019.

Belåningsgrad: Gjeld med pant i en eiendel i prosent av eiendelens virkelige verdi.

Beregningsgrunnlag (sum risikovektede eiendeler): Beregningsgrunnlaget utgjør nevneren i uttrykkene for beregning av finansinstitusjoners kjernekapital- og kapitaldekning. Hvilke risikovekter som kan benyttes ved beregningen fremgår av kapitaldekningsregelverket (Basel II).

Brobank: En midlertidig bank som kriseløsningsmyndighetene etablerer for å videreføre alle viktige funksjoner i en fallert bank inntil det er funnet en mer varig løsning for krisebanken.

Bytteordningen: Ordning der staten og bankene bytter statspapiere mot OMF for en avtalt periode. Norges Bank administrerer ordningen på oppdrag fra Finansdepartementet.

Disponibel inntekt (husholdninger): Alle inntekter fratrukket skatter, renteutgifter og andre utgifter (andre utgifter består blant annet av overføringer til utlandet og til andre innenlandske sektorer). Norges Bank korrigerer disponibel

inntekt for anslått reinvestert aksjeutbytte i 2000–2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital i 2006–2015.

Forvaltningskapital: Bokført verdi av alle eiendelene i en finansinstitusjon.

Gjeldsbelastning (husholdninger): Lånegjeld i prosent av korrigert disponibel inntekt.

Hybridkapital: Kapital med lavere prioritet enn ansvarlige lån. Hybridkapital har en viss evne til å ta tap under løpende drift. Er slik kapital utstedt etter 1. januar 2011, skal den ta tap med samme prioritet som egenkapital dersom kapitaldekningen faller under nærmere fastsatte minstegrenser.

Innskuddsdekning: Innskudd fra en gitt kundegruppe i prosent av utlån til den samme kundegruppen.

IRB-modeller: Interne modeller ("internal ratings-based") som bankene kan benytte for å beregne kapitalbehov for kredittrisiko etter Baselregelverket.

Kapitaldekning: Beregnes som ansvarlig kapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kjernekapital (Tier 1): En finansinstitusjons egenkapital pluss hybridkapital minus fradragposter, se også forklaring av "Ansvarlig kapital".

Kjernekapitaldekning: Beregnes som kjernekapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kredittrisiko: Risiko for tap ved at en motpart ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til avtale.

Kunder: Sektorbegrep som benyttes om bankenes kunder og omfatter sektorene 11100–25000, 41000–85000, 91000–91009, 95000–98000 og 08000. I tillegg til sektorene som inngår i personmarkedet, og næringsmarkedet, omfatter kunder blant annet statlig og kommunal sektor samt ikke-finansielle utenlandske sektorer.

Likvide eiendeler (banker): Bankenes svært likvide eiendeler er definert som: Innskudd i sentralbanker + beholdning av stats- og statsgaranterte obligasjoner og sertifikater.

Likviditetsbuffer (bank): Baselkomiteen har foreslått å innføre minstekrav til likviditetsbuffer fra 2015 (Basel III). ”Liquidity coverage ratio”(LCR) er definert som likvide eiendeler av høy kvalitet i prosent av netto kontantutstrømming over 30 dager i et bestemt scenario med betydelig markedsuro. Kravet er at brøken skal være minimum 100 prosent.

Likviditetsrisiko (for finansinstitusjoner): Risikoen for at en finansinstitusjon ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser når de forfaller, uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger.

Markedsfinansiering: En finansinstitusjons markedsfinansiering er definert som: Lån i og innskudd fra kredittinstitusjoner (herunder Norges Bank) + sertifikatgjeld + obligasjonsgjeld + ansvarlig lånekapital (inkludert fondsobligasjoner). Netto markedsfinansiering er fratrukket markedsfordringer med samme løpetid.

NIBOR (Norwegian Inter Bank Offered Rate): NIBOR eller pengemarkedsrenten er renten på lån imellom bankene. Tilbud og etterspørsel i pengemarkedet bestemmer pengemarkedsrentene. NIBOR er en valutaswaprente.

Næringsmarkedet: Sektorene 21000–25000, 82000–83000, som blant annet består av ikke-finansielle private foretak og personlige næringsdrivende.

Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF): En obligasjon med fortrinnsrett til dekning av fordringer. Sikkerhetsmassen kan bestå av boliglån, næringsseiendomslån eller offentlige lån.

Personmarkedet: Sektor 85000, som består av lønnstakere, pensjonister, trygdede, studenter o.a.

Publikum: Sektorene 11100–25000, 65000–85000 og 08000. Begrepet publikum omfatter de institusjonelle sektorene, kommuneforvaltningen, offentlige ikke-finansielle foretak, private ikke-finansielle foretak og husholdninger.

Ren kjernekapitaldekning: Kjernekapital fratrukket hybridkapital som inngår i kjernekapitalen, dividert med beregningsgrunnlaget.

Rentebelastning (husholdninger): Renteutgifter etter skatt i prosent av korrigert disponibel inntekt pluss renteutgifter.

Rentemargin: Rentemarginen i bankene beregnes som differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån til og innskudd fra en gitt kundegruppe. Rentemarginen kan splittes opp i innskudds- og utlånsmargin.

Senior bankobligasjoner: Bankobligasjoner som gir eierne høyere prioritet til selskapets verdier enn eierne av ansvarlige lån og egenkapital.

Soliditet (bank): En banks evne til å tåle tap og samtidig overholde kapitaldekningskravene.

Stabil finansiering: Baselkomiteen har foreslått å innføre minstekrav til stabil finansiering fra 2018 (Basel III). ”Net stable funding ratio” (NSFR) er definert som stabil finansiering i prosent av lite likvide aktiva. Kravet er at brøken skal være større enn 100 prosent.

Systemrisiko: Risiko for at det finansielle systemet ikke leverer de tjenester som anses som systemviktige. Det omfatter driften av betalingssystemet, kundenes tilgang til egne bankkonti og tilgangen på kreditt og kapital i økonomien.

Tapsgrad: Andelen problemlån bankene bokfører som utlånstap.

Utlånsmargin: Differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån og 3-måneders effektiv NIBOR-rente.

Vedlegg 2

Oversikt over rammer 2007 – 2012

2/2012

Optimal kapitaldekning for norske banker
EUs kriseløsningsdirektiv og Liikanen-rapporten
Forslag om bankunion i EU

1/2012

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 1/2011
Mye gjeldsbygging gjenstår i Europa?
Sammenligning av nordiske banker basert på ulike soliditetsmål
Finansiering med obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) – hvordan vil et boligprisfall påvirke norske banker og kredittforetak?
Samspillet mellom boligpriser og kreditt

2/2011

Hva kan vi vurdere i en stresstest?
Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 1/2011
Lav rente og lav avkastning i verdipapirmarkedene er et problem for livsforsikringselskapene og pensjonskassene
Banktiltak i EU
Testamenter for banker
Nasjonalt handlingsrom for kapitalkrav i EU-kommisjonens forslag til nytt bankregelverk i EU – CRD IV

1/2011

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 1/2010
Likvide eiendeler i likviditetsbufferen
Strengere krav til systemviktige banker

2/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 1/2010
Ny regulering av bankers kapital og likviditet
Diskresjonære motsykliske tiltak
Kriseløsning – systemviktige banker
Virkninger av vedvarende lave renter

1/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 2/2009
Makrotilsyn og systemrisiko

Finanstilsynets nye retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis – virkninger på husholdningenes gjeld
Konsekvenser for bankene av Solvens II
Nye regnskapsregler for verdsettelse av finansielle eiendeler

2/2009

Andre tiltak som drøftes for å bedre reguleringen av finansnæringen
Kapitalbehov under den norske bankkrisen tidlig på 1990-tallet
Vanskelig å sammenlikne bankers kapitaldekning
Ønske om økt bruk av sentrale motparter
Betalingsystemene har fungert godt
Skipsfart – en utsatt næring

1/2009

Bakgrunn for finanskrisen
Før og nå – en sammenlikning med bankkrisen 1988–1993

2/2008

Kapitalkrav til bankene
Hvor utsatt er det finansielle systemet? En analyse med gapindikatorer
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2008

Stresstesting av bankenes tap og resultater
Norges Banks utlånsundersøkelse
Sentralbankers tiltak mot likviditetsproblemer i banker

2/2007

Problemer i markedet for boliglån i USA
Problemer i interbankmarkedene – sentralbankenes tiltak
Obligasjoner med fortrinnsrett
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2007

Internasjonale erfaringer med omslag i boligmarkedet
Lav andel lån med fast rente
Lav sparing i husholdningene
Faktorer bak bankenes problemlån

Vedlegg 3

Tabell 1 Nøkkeltall for norske aksjeselskap.¹⁾ Prosent

	Andel bankgjeld ²⁾		Driftsmargin ³⁾		Totalkapital-avkastning ⁴⁾		Egenkapital-andel ⁵⁾	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Primærnæringer	4,5	4,5	24,9	16,2	13,2	8,9	38,5	42,9
Oljeservice	2,9	2,6	17,3	25,2	4,7	4,7	34,2	31,9
Industri	9,6	8,2	5,7	4,4	6,8	3,1	42,0	43,1
Forsyning	3,6	3,7	40,6	35,0	8,3	5,5	42,2	43,1
Bygg og anlegg	7,2	7,9	4,8	5,2	5,4	5,5	33,3	34,3
Varehandel, overnatting og servering	8,7	8,1	4,0	4,6	8,6	9,3	37,1	37,9
Utenriks sjøfart	10,6	12,4	6,9	2,9	2,1	-2,5	50,8	48,9
Transport ellers	5,1	5,3	7,6	6,9	5,5	5,0	34,1	34,1
Tjenesteyting	8,6	9,0	9,8	8,2	10,1	4,7	41,4	38,0
Næringseiendom	39,3	38,2	91,6	94,6	4,1	3,6	46,1	46,9
Total	100,0	100,0	8,5	7,7	6,9	4,4	41,9	41,7

1) Eksklusive utvinning av naturressurser, bank/forsikring og offentlig forvaltning. Alle tall er basert på foretakenes årsregnskaper.

2) Næringens andel av foretakenes totale innen- og utenlandske bankgjeld.

3) Driftsresultat i prosent av omsetning.

4) Resultat før skatt i prosent av totalkapitalen ved årets slutt.

5) Bokført egenkapital i prosent av totalkapital.

Kilde: Norges Bank

Tabell 2 Strukturen i finansnæringen i Norge per 30. september 2012

	Antall	Utlån (mrd. kr.)	Forvaltningskapital (mrd. kr.)	Kjernekapitaldekning (%)	Kapitaldekning (%)
Banker (ekskl. filialer av utenlandske banker)	130	1 663	3 483	12,4	13,8
Filialer av utenlandske banker	12	336	616		
Kredittforetak (inkl. filialer av utenlandske foretak)	30	1 346	1 728	11,7	12,9
Finansieringsselskaper (inkl. filialer av utenlandske selskaper)	46	102	122	13,0	13,9
Statlige låneinstitutter	3	253	268		
Livsforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	12	43	976	12,9 ¹⁾	15,5 ¹⁾
Skadeforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	63	1	141	37,1 ¹⁾	37,5 ¹⁾

Memo:

Markedsverdi av aksjer og egenkapitalbevis, Oslo Børs	1 648
Utestående innenlandsk obligasjons- og sertifikatgjeld	1 761
Utstedt av offentlig sektor og statlig eide selskaper	545
Utstedt av banker	317
Utstedt av andre finansinstitusjoner	520
Utstedt av andre private foretak	199
Utstedt av utlendinger	179
BNP Norge (2011)	2 720
BNP Fastlands-Norge (2011)	2 085

1) Data pr 2. kvartal 2012.

Kilder: Oslo Børs, Statistisk sentralbyrå, Finanstilsynet og Norges Bank

Tabell 3 Banker og OMF-kredittforetaks markedsandeler¹⁾ i Norge per 30. september 2012. Prosent

	Brutto utlån til		Innskudd fra	
	Person- markedet	Nærings- markedet	Person- markedet	Nærings- markedet
DNB Bank ²⁾	32,0	33,6	32,8	36,9
Datterbanker av utenlandske banker i Norge ³⁾	12,8	17,2	8,7	16,6
Filialer av utenlandske banker i Norge ⁴⁾	10,3	17,0	8,6	14,2
SpareBank 1-alliansen ⁵⁾	19,5	15,6	18,8	13,8
Terra-Gruppen ⁶⁾	8,9	4,5	11,1	5,8
Øvrige sparebanker ⁷⁾	13,6	9,9	14,6	10,3
Øvrige forretningsbanker ⁸⁾	3,0	2,2	5,3	2,4
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0
Totalmarked (i milliarder kroner)	1 866	1 104	825	514

1) Markedsandelene er beregnet ved å summere selskapsregnskapene til selskapene som inngår i de ulike gruppene.

2) DNB Bank, Nordlandsbanken, DNB Boligkreditt og DNB Næringskreditt.

3) Nordea Bank Norge, Santander Consumer Bank, SEB Privatbanken og Nordea Eiendoms-kreditt.

4) Fokus Bank filial av Danske Bank, Handelsbanken, SEB, Swedbank, Handelsbanken Eiendoms-kreditt, Skandiabanken + 7 andre filialer.

5) SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 Nord-Norge, Sparebanken Hedmark + de 11 andre sparebankene i SpareBank 1-alliansen, SpareBank 1 Boligkreditt, BN Bank, Bank 1 Oslo Akershus + 1 næringskredittforetak og 1 annet boligkredittforetak.

6) Terra BoligKreditt, Terra Finans og Kredittbank, 77 sparebanker og 1 forretningsbank som er eiere i Terra-Gruppen AS + 1 annet boligkredittforetak.

7) Sparebanken Vest, Sparebanken Møre, Sparebanken Sør, Sparebanken Pluss og Sparebanken Sogn og Fjordane + 14 andre sparebanker, 10 boligkredittforetak og 1 hybrid OMF-kredittforetak.

8) Storebrand Bank, Storebrand Boligkreditt, Landkreditt Bank, Gjensidige Bank + 7 andre forretningsbanker og 2 andre boligkredittforetak.

Kilde: Norges Bank

Tabell 4 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene i enkeltkvartaler¹⁾

	3. kvartal 2011		4. kvartal 2011		1. kvartal 2012		2. kvartal 2012		3. kvartal 2012	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Netto renteinntekter	11,60	1,49	11,96	1,48	11,56	1,37	11,09	1,29	11,30	1,30
Andre driftsinntekter	4,45	0,57	6,19	0,76	6,24	0,74	7,72	0,90	6,45	0,74
Provisjonsinntekter	2,74	0,35	2,45	0,30	2,59	0,31	2,93	0,34	2,93	0,34
Verdipapirer, valuta og derivater	1,72	0,22	2,96	0,37	2,92	0,35	3,85	0,45	2,71	0,31
Andre driftskostnader	8,77	1,13	8,64	1,07	8,72	1,04	8,58	1,00	8,67	1,00
Personalkostnader	5,23	0,67	4,88	0,60	5,02	0,60	4,91	0,57	5,02	0,58
Driftsresultat før tap	7,27	0,93	9,51	1,17	9,08	1,08	10,22	1,19	9,09	1,05
Tap på utlån og garantier	1,07	0,14	1,78	0,22	1,03	0,12	1,06	0,12	0,87	0,10
Resultat før skatt	6,01	0,77	6,94	0,86	8,09	0,96	8,98	1,05	8,20	0,95
Resultat etter skatt	4,24	0,55	4,51	0,56	5,94	0,71	6,62	0,77	5,96	0,69
Kapitaldekning (%)	12,8		13,6		14,0		13,7		13,8	
Kjernekapitaldekning (%)	11,0		12,1		12,3		12,2		12,4	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge. Resultatstørrelsene i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) er annualisert.

Kilde: Norges Bank

Tabell 5 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene¹⁾

	2009		2010		2011		3.kvartal 2011		3.kvartal 2012	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Rentenetto	41,01	1,32	42,61	1,36	45,34	1,45	33,39	1,44	33,94	1,33
Andre driftsinntekter	23,39	0,76	23,73	0,76	21,24	0,68	15,05	0,65	20,41	0,80
Provisjonsinntekter	9,46	0,31	10,60	0,34	10,59	0,34	8,14	0,35	8,45	0,33
Verdipapirer, valuta og derivater	12,70	0,40	9,07	0,29	8,73	0,28	5,77	0,25	9,48	0,37
Andre driftskostnader	30,70	0,99	31,08	0,99	34,01	1,09	25,37	1,09	25,96	1,01
Personalkostnader	17,71	0,57	17,15	0,55	19,47	0,62	14,58	0,63	14,95	0,58
Driftsresultat før tap	33,71	1,09	35,27	1,12	32,58	1,04	23,07	0,99	28,39	1,11
Tap på utlån og garantier	7,29	0,24	3,30	0,11	4,49	0,14	2,70	0,12	2,97	0,12
Resultat før skatt	24,81	0,80	33,05	1,05	27,10	0,87	20,17	0,87	25,27	0,99
Resultat etter skatt	17,60	0,57	25,30	0,81	19,42	0,62	14,91	0,64	18,52	0,72
Kapitaldekning (%)	13,1		14,2		13,6		12,8		13,8	
Kjernekapitaldekning (%)	10,5		11,8		12,1		11,0		12,4	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge.

Kilde: Norges Bank

Tabell 6 Kredittgradering fra Moody's,¹⁾ forvaltningskapital, kapitaldekning²⁾ og egenkapitalavkastning for nordiske finanskonserner, datterbanker i Norge og norske banker per tredje kvartal 2012. Konserntall

	Finansiell styrke	Kortsiktig	Langsiktig	Forvaltningskapital (mrd. kr.)	Ren kjernekapitaldekning (%)	Kjernekapitaldekning (%)	Kapitaldekning (%)	Andel av delårsres. med (%)	Egenkapitalavkastning		
									2010	2011	1.-3. kv. 2012
Nordea Bank	C	P-1	Aa3	5 240	9,6	10,5	12,0	0	11,5	10,6	11,4
Danske Bank ³⁾	C-	P-2	Baa1	3 558	12,7	17,0	19,4	100	3,6	1,4	3,8
DNB	C-	P-1	A1	2 369	9,6	10,1	11,7	0	13,6	11,4	10,9
Handelsbanken	C	P-1	Aa3	2 192	8,8	10,1	10,3	100	12,9	13,5	13,7
SEB	C-	P-1	A1	2 095	11,3	12,9	12,7	100	6,8	10,8	10,3
Swedbank	C-	P-1	A2	1 714	10,6	11,6	11,8	100	8,1	12,2	13,7
Nordea Bank Norge	C-	P-1	Aa3	598	8,1	9,6	10,7	0	15,6	11,6	14,8
SpareBank 1 SR-Bank	C-	P-1	A1	139	9,4	11,5	12,0	50	15,5	11,2	12,8
Sparebanken Vest	C-	P-1	A2	126	9,3	10,9	11,2	0	11,3	8,7	10,1
SpareBank 1 SMN	C-	P-1	A1	111	9,3	10,6	11,9	50	14,6	12,8	12,1
SpareBank 1 Nord-Norge	C	P-1	A1	74		10,1	10,7	0	15,3	8,5	8,9

1) Kredittgradering per 9. november 2012. Moody's skalaer: Finansiell styrke: A+, A, A-, B+, B, B-, C+, C, C-,... Kortsiktig: P-1, P-2,... Langsiktig: Aaa, Aa1, Aa2, Aa3, A1, A2,...

2) Andelen av delårsresultatet som inkluderes ved beregningen av kjernekapital- og kapitaldekning varierer fra institusjon til institusjon. Dess høyere andel av (positive) delårsresultat som inkluderes, dess høyere kapitaldekningstall. Dersom institusjonen har oppgitt kapitaldekningstall hvor 0 prosent av periodens resultat er inkludert, er dette benyttet. Ulike nasjonale regler, blant annet for innkonsolidering av livsforsikringsselskaper, medfører at norske finanskonserners kapitaldekningstall ikke er direkte sammenlignbare med kapitaldekningstall for andre nordiske finanskonserner.

3) Alle Danske Banks kapitaldekningstall er uten overgangsregelen. For alle andre banker er kapitaldekningstallene med overgangsregelen.

Kilder: Bankenes nettsider og Moody's

Tabell 7 Balansestruktur i norske banker.¹⁾ Prosentvis fordeling

	2011	3. kvartal 2011	3. kvartal 2012 ²⁾
Konter og innskudd	14,2	12,0	15,6
Verdipapirer (omløpsmidler)	17,8	17,9	18,0
Brutto utlån til publikum	50,3	52,0	47,7
Andre utlån	10,5	10,8	11,7
Nedskrivninger på utlån	-0,4	-0,4	-0,4
Anleggsmidler og øvrige fordringer	7,7	7,8	7,3
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Kundeinnskudd	45,7	47,1	45,5
Innskudd/lån fra innenlandsk kredittinstitusjon	2,6	2,9	2,4
Innskudd/lån fra utenlandsk kredittinstitusjon	17,1	14,5	16,9
Innskudd/lån fra Norges Bank	0,7	0,7	0,1
Andre innskudd/lån	3,8	4,4	3,1
Sertifikatgjeld	3,9	4,0	5,1
Obligasjonsgjeld	12,7	13,1	12,8
Annen gjeld	4,9	4,8	5,4
Ansvarlig lånekapital	1,7	1,8	1,6
Egenkapital	6,8	6,6	7,0
Sum gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0
<i>Memo:</i>			
Forvaltningskapital (milliarder kroner)	3 336	3 236	3 483

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge.

2) Omlegging av institusjonell sektorgruppering 1. kvartal 2012 kan påvirke tallene.

Kilde: Norges Bank

Tabell 8 Balansestruktur og resultat i kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett¹⁾

	2011	3. kvartal 2011	3. kvartal 2012
Balanse. Prosentvis fordeling			
Kontanter og innskudd	1,5	1,4	1,1
Verdipapirer (omløpsmidler)	4,3	3,3	4,9
Brutto utlån	93,6	94,6	93,3
Nedskrivninger på utlån	0,0	0,0	0,1
Anleggsmidler og øvrige fordringer	0,5	0,6	0,6
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Sertifikatgjeld	0,5	0,6	0,5
Obligasjongjeld	73,3	73,0	70,5
Lån	19,0	19,9	20,7
Annen gjeld	2,4	2,0	3,3
Ansvarlig lånekapital	0,4	0,4	0,3
Egenkapital	4,4	4,1	4,6
Samlet gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0
Resultat. Prosent av GFK			
Netto renteinntekter	0,50	0,52	0,80
Driftskostnader	0,12	0,14	0,25
Tap på utlån og garantier	0,01	0,02	0,00
Resultat før skatt	0,55	0,40	0,03
<i>Memo:</i>			
Nedbetalingslån (milliarder kroner)	672	631	777
Forvaltningskapital (milliarder kroner)	993	931	1 132
herav boligkredittforetak	930	871	1 069
herav øvrige	63	60	64

1) Kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i henhold til regelverk som trådte i kraft 1. juni 2007. Utvalget består av 24 selskaper, herav 20 boligkredittforetak.

Kilde: Norges Bank

Tabell 9 Nøkkeltall

	Gjennomsnitt	Gjennomsnitt	Fremskrivinger			
	1987 – 1993	1994 – 2010	2011	2012	2013	2014 – 2015
Husholdninger						
Gjeldsbelastning ¹⁾	141	150	195	198	202	212
Rentebelastning ²⁾	9,7	6,0	6,1	5,9	6,0	6,8
Lånerente ³⁾ etter skatt	9,1	4,7	3,1	3,2	3,1	3,4
Realrente etter skatt ⁴⁾	4,3	2,5	1,8	2,4	1,2	1,2
Netto fordringsrate ⁵⁾	8	44	24			
Boligprisvekst ⁶⁾	-2,0	9,1	9,0	7,6	7,7	5,3
Foretak						
Gjeldsbetjeningsevne ⁷⁾	13,2	16,7	11,4			
Rentebelastning ⁸⁾		23,6	25,2			
Total kapitalavkastning ⁹⁾	2,1	5,4	4,4			
Egenkapitalandel ¹⁰⁾	23,5	38,0	41,7			
Banker¹¹⁾						
Resultat ¹²⁾	-0,4	1,1	0,9	1,0		
Rentemargin ¹³⁾	5,2	2,9	2,5	2,5		
Misligholdte lån ¹⁴⁾		1,8	1,7	1,8		
Tap på utlån ¹⁵⁾	2,3	0,2	0,3	0,2		
Utlånsvekst ¹⁶⁾	4,7	9,0	1,7	-2,4		
Egenkapitalavkastning ¹⁷⁾		14,6	10,0	11,4		
Egenkapitalandel ¹⁸⁾		7,1	6,8	7,0		
Kjernekapitaldekning ¹⁹⁾	6,3	9,6	12,1	12,4		

- 1) Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2015.
- 2) Renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 - 2015 pluss renteutgifter.
- 3) Bankers utlånsrente til husholdninger. Banker og kredittforetak fra og med 2002.
- 4) Lånerente etter skatt justert for inflasjon målt ved KPI.
- 5) Husholdningenes totale fordringer fratrukket total gjeld som andel av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2011.
- 6) Basert på boligpriser fra Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry og Finn.no.
- 7) Foretakenes resultat før skatt og av- og nedskrivninger i prosent av rentebærende gjeld. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av naturressurser. Inkluderer bare foretak som har rentebærende gjeld.
- 8) Foretakenes rentekostnader i prosent av resultat før skatt og av- og nedskrivninger og rentekostnader. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av naturressurser. Inkluderer bare foretak som har rentebærende gjeld. Tall tilgjengelig fra 1999, slik at gjennomsnittet gjelder for perioden 1999 – 2010.
- 9) Foretakenes resultat før skatt i prosent av total kapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av naturressurser.
- 10) Foretakenes bokførte egenkapital i prosent av total kapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av naturressurser.
- 11) Statistikkgrunlaget er årsregnskap for det enkelte år og beholdninger ved årsslutt. Tallene for 2012 er for 1. – 3. kvartal. Resultat, tap på utlån, utlånsvekst og egenkapitalavkastning er annualiserte tall.
- 12) Resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. For perioden 1987 – 1989 er utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet inkludert. Dette gjelder ikke de andre periodene.
- 13) Prosentenheter. Gjennomsnittlig utlånsrente minus gjennomsnittlig innskuddsrente for alle banker i Norge, basert på beholdninger ved årsslutt.
- 14) Misligholdte lån i prosent av brutto utlån til publikum.
- 15) Tap på utlån i prosent av brutto utlån til publikum for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet.
- 16) Årlig prosentvis vekst i utlån til nærings- og personmarkedet fra alle banker i Norge.
- 17) Resultat etter skatt i prosent av gjennomsnittlig egenkapital for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet. Grunnet manglende data på egenkapital fram til 1. kvartal 1990 kan ikke gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 beregnes.
- 18) Bokført egenkapital i prosent av forvaltningskapital for alle banker eksklusive utenlandske filialer i Norge.
- 19) Kjernekapital i prosent av beregningsgrunlaget for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge. Gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 er for årene 1991 – 1993 på grunn av manglende data.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry, Finn.no, Finanstilsynet og Norges Bank

Finansiell stabilitet nr. 2 – november

2012